

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
Π.Μ.Σ.: Διεθνής και Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση και Πολιτική

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Γιάννης Σαμαρτζόπουλος
Α.Μ.: 7342142200015

«Η χρήση θρησκευτικών συμβόλων από τη Χαμάς και τη Χεζμπολάχ: Τα
εμβλήματα των οργανώσεων και η αυτοθυσία των μαρτύρων τους»

Επιβλέποντες:

- α) Παναγιώτης Τσάκωνας
- β) Εκάβη Αθανασοπούλου
- γ) Τριαντάφυλλος Καρατράντος

Αθήνα, 31 Ιανουαρίου 2025

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνησή της αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το Διαδίκτυο.

Σε κάθε περίπτωση, αναληθούς ή ανακριβούς δήλωσης, υπόκειμαι στις συνέπειες που προβλέπονται στον Κανονισμό Σπουδών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος, καθώς και στις διατάξεις που προβλέπει η ελληνική και κοινοτική νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ο ΔΗΛΩΝ

Γιάννη Σαμαρτζόπουλος

Γιάννης Σαμαρτζόπουλος

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Summary	3
1. Θεωρητικό Πλαίσιο	5
1.1. Η Θεωρία της Συμβολικής Σύγκλισης	5
1.2. Τα σύμβολα στο πλαίσιο των οργανώσεων	8
1.3. Η χρήση των θρησκευτικών συμβόλων στις ριζοσπαστικές ισλαμιστικές οργανώσεις.....	11
2.1. Η Χεζμπολάχ (το Κόμμα του Θεού)	14
2.2. Η Χαμάς (Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης)	15
2.3. Το έμβλημα της Χεζμπολάχ	17
2.4. Το έμβλημα της Χαμάς	21
2.5. Το έμβλημα της Χεζμπολάχ και της Χαμάς ως συμβολικό σήμα	23
2.6. Ο μάρτυρας στο Ισλάμ	25
2.6.1. Ο φαντασιακός τύπος της αυτοθυσίας του μάρτυρα	25
2.6.1.1. Η αυτοθυσία του μάρτυρα στη Χεζμπολάχ	26
2.6.1.2. Η αυτοθυσία του μάρτυρα στη Χαμάς	28
2.6.2. Η απεικόνιση του μάρτυρα στη Χεζμπολάχ και τη Χαμάς.....	29
3. Το ρητορικό όραμα της Χεζμπολάχ και της Χαμάς	32
Συμπεράσματα	36
Βιβλιογραφία	39
Πηγές Εικόνων	46

Περίληψη

Η Χεζμπολάχ (“το Κόμμα του Θεού”) και η Χαμάς (“Κίνημα Ισλαμικής Αντίστασης”) είναι δύο ισλαμιστικές αντιστασιακές οργανώσεις, οι οποίες χρησιμοποιούν σύμβολα της μουσουλμανικής θρησκείας με κύριο στόχο την προβολή της ιδεολογίας τους, την νομιμοποίηση τους και την προσέλκυση υποστηρικτών για την υλοποίηση της στρατηγικής τους. Η παρούσα εργασία εξετάζει, με βάση τη Θεωρία της Συμβολικής Σύγκλισης, πως και γιατί οι δυο οργανώσεις χρησιμοποιούν θρησκευτικά σύμβολα του Ισλάμ στα εμβλήματά τους, το κύριο μέσο επικοινωνίας και παρουσίασης της ταυτότητάς τους. Επιπλέον, αναλύεται το σύμβολο του μάρτυρα, το οποίο έχει χρησιμοποιηθεί από τη Χεζμπολάχ και τη Χαμάς προκειμένου να νοηματοδοτήσουν τις επιχειρήσεις αυτοκτονίας (“επιχειρήσεις μαρτύρων”), το πιο προβεβλημένο μέσο αντεπίθεσης εναντίον των εχθρικών τους δυνάμεων.

Summary

Hezbollah ('the Party of God') and Hamas ("Islamic Resistance Movement") are two Islamist resistance organizations that use symbols of the Muslim religion so as to promote their ideology, attain legitimacy, as well as attract supporters to implement their strategy. This paper applies the Symbolic Convergence Theory with an aim to examine how and why religious symbols of Islam are utilized in Hezbollah and Hamas emblems, which are the main means of communication and presentation of their identity. In this regard, this paper also examines the symbol of the martyr, which has forged the suicide attacks ('martyrdom operations'), the most prominent means of counterattack by Hezbollah and Hamas against their enemy forces.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Θεωρία Συμβολικής Σύγκλισης, σύμβολα, έμβλημα, Ισλάμ, Χαμάς, Χεζμπολάχ, μάρτυρας, Παλαιστίνη, Λίβανος

KEY WORDS: Symbolic Convergence Theory, symbols, emblem, Islam, Hamas, Hezbollah, martyr, Palestine, Lebanon

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να συνδέσει τρεις κεντρικές έννοιες της Θεωρίας Συμβολικής Σύγκλισης (συμβολικό σήμα, φαντασιακός τύπος και ρητορικό όραμα) με τα θρησκευτικά σύμβολα που χρησιμοποιούν η Χεζμπολάχ και η Χαμάς, δύο από τα κυριότερα και γνωστότερα ισλαμιστικά κινήματα αντίστασης στη Μέση Ανατολή.

Σε ότι αφορά τη δομή της εργασίας, στην πρώτη ενότητα παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο, όπου αναλύονται οι κυριότερες έννοιες της Θεωρίας της Συμβολικής Σύγκλισης και παρουσιάζεται η έννοια του συμβόλου και η λειτουργία του στο πλαίσιο των ριζοπαστικών ισλαμιστικών οργανώσεων. Η δεύτερη ενότητα χωρίζεται σε τρία μέρη: Το πρώτο μέρος αποτελεί μια σημειολογική παρουσίαση του εμβλήματος των δύο οργανώσεων και της λειτουργίας του ως συμβολικού σήματος. Στο δεύτερο μέρος αναλύεται ο φαντασιακός τύπος της αυτοθυσίας του μάρτυρα και η απεικόνισή του από τη Χεζμπολάχ και τη Χαμάς, ενώ το τρίτο μέρος καταπιάνεται με την ανάλυση των ρητορικών οραμάτων των δύο οργανώσεων. Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα της εργασίας και η βιβλιογραφία. Σκοπός της εργασίας είναι να παρουσιάσει τον τρόπο με τον οποίο τα θρησκευτικά σύμβολα του Ισλάμ χρησιμοποιούνται ως εργαλείο από τις δύο οργανώσεις προκειμένου να νοηματοδοτήσουν την πολιτική τους πραγματικότητα και να επιτύχουν τους στρατηγικούς τους στόχους.

1. Θεωρητικό Πλαίσιο

1.1. Η Θεωρία της Συμβολικής Σύγκλισης

Η Θεωρία της Συμβολικής Σύγκλισης (Symbolic Convergence Theory) αναπτύχθηκε από τον επικοινωνιολόγο Ernest G. Bormann (1925-2008) και τους συνεργάτες του στο Πανεπιστήμιο της Μινεσότα. Αποτελεί μια γενική θεωρία της επικοινωνίας, η οποία εξετάζει την επικοινωνία και τη δυναμική των ομάδων χρησιμοποιώντας μεθόδους κοινωνικής έρευνας και ρητορικής ανάλυσης.¹ Πραγματεύεται τη συμβολή της επικοινωνιακής δύναμης της παρουσίασης, διαμοιρασμού και επεξεργασίας φαντασιακών αφηγημάτων (fantasy-sharing και fantasy-chaining), ήτοι γεγονότων και στοιχείων με συμβολικό χαρακτήρα, στη δημιουργία μιας κοινής συμβολικής συνείδησης στο εσωτερικό μιας κοινότητας (Bormann, Cragan and Shields, 2001:σ.273).

Η θεωρία στηρίζεται στο **φαντασιακό αφήγημα** (fantasy), το οποίο εκλαμβάνεται ως “μια δημιουργική και ευφάνταστη ερμηνεία ενός γεγονότος, μέσω της οποίας ικανοποιείται μια ψυχολογική ή ρητορική ανάγκη μιας ομάδας” (Griffin,2000:σ.21), (Bormann,1985:σ.130). Για την επιτυχή παρουσίαση και διαμοιρασμό ενός φαντασιακού αφηγήματος σημαντικό ρόλο παίζει η δημιουργική χρήση της γλώσσας (imaginative language), καθώς και η πειστικότητα και η αποτελεσματικότητά της, οι οποίες συνδέονται με την ρητορική δεινότητα των μελών μιας ομάδας (Bormann,1982:σ.291). Όχημα της παρουσίασης και διαμοιρασμού του φαντασιακού αφηγήματος είναι το **φαντασιακό θέμα** (fantasy theme), “ένα μήνυμα, σε δραματοποιημένη μορφή, το οποίο αναφέρεται και επεξηγεί ανθρώπινα βιώματα” χρησιμοποιώντας συγκεκριμένους χαρακτήρες και πλοκή (Bormann, 1972 στο Bormann, Cragan and Shields, 2001:σ.282), (Kaid and Holtz-Bacha,2008:σ.229).

---

¹ Ο E.G.Bormann στηρίχθηκε στο έργο του κοινωνικού ψυχολόγου R.F.Bales (1916-2004), ο οποίος ανακάλυψε ότι η χρήση της δημιουργικής (ευφάνταστης) γλώσσας (imaginative language) από ένα μέλος μιας ομάδας οδηγεί στην υιοθέτησή της από τα υπόλοιπα μέλη της. Επιπλέον, συμβάλλει στην ανάπτυξη θετικών, επί το πλείστον, συναισθημάτων στο εσωτερικό της ομάδας, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η επιθυμία ενεργής συμμετοχής σε αυτήν. Σε αυτό το πλαίσιο ο Bales όρισε ως δραματοποιημένα φαντασιακά θέματα (dramatising fantasy themes) τις ιστορίες, τα ανέκδοτα, τα διφορούμενα σχόλια, τις διηγήσεις και τις μεταφορές που μοιράζονται τα μέλη μιας ομάδας και οδηγούν στην αύξηση της συνεκτικότητας της, καθώς προκαλούν τη διέγερση θετικών συναισθημάτων (Bormann,Cragan and Shields,2001:σ.275).

Όταν τα μέλη μιας ομάδας ή μιας μεγαλύτερης κοινότητας μοιράζονται μεταξύ τους φαντασιακά θέματα που εμπειριέχουν παρεμφερή πλοκή, χαρακτήρες και καταστάσεις αναδύεται ο **φαντασιακός τύπος** (fantasy type), ένα “αποθεματικό σενάριο” (“stock scenario”), το οποίο λειτουργεί ως σταθερό πλαίσιο αναφοράς από την ομάδα για να συνδέσει ένα νέο πραγματικό γεγονός με ένα ήδη γνωστό και κοινά αποδεκτό δραματοποιημένο αφήγημα (Bormann,1985:σ.132), (Cragan and Shields, 1998 στο Bormann, Cragan and Shields,2001:σ.283).² Για παράδειγμα, ο φαντασιακός τύπος του «Δαβίδ εναντίον Γολιάθ» μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σταθερό πλαίσιο σε μια ομάδα για να συνδέσει διαφορετικά αφηγήματα, τα οποία αναφέρονται σε μικρές επιχειρήσεις που καταφέρνουν, παρά τις αντίξοες συνθήκες, να πάρουν τη θέση στην αγορά μιας μεγάλης ανταγωνίστριας εταιρίας.

Ένα άλλο στοιχείο το οποίο υποδηλώνει ότι μια κοινότητα έχει αναπτύξει και διαμοιραστεί μια πληθώρα φαντασιακών θεμάτων στο εσωτερικό της είναι η δημιουργία των συμβολικών σημάτων. Το **συμβολικό σήμα** (symbolic cue) αποτελεί “ένα κωδικοποιημένο μήνυμα λεκτικής ή μη λεκτικής επικοινωνίας”, το οποίο έχει ως στόχο την πρόκληση της συναισθηματικής αντίδρασης των μελών μιας ομάδας/κοινότητας, καθώς μόνο αυτά αναγνωρίζουν το διαμοιρασμένο φαντασιακό θέμα ή τύπο στο οποίο αναφέρεται (Bormann, Cragan and Shields,2001:σ.278), (Kaid and Holtz-Bacha,2008:σ.230). Το συμβολικό σήμα μπορεί να λάβει διαφορετικές μορφές, όπως κωδική λέξη, φράση, χειρονομία, σύνθημα, σύμβολο ή εσωτερικό αστείο (Bormann, Cragan and Shields,2001:σ.283), (Kaid and Holtz-Bacha,2008: σ.230). Για παράδειγμα, τα φαντασιακά θέματα των Watergate, Irangate και White Watergate έχουν δημιουργήσει το συμβολικό σήμα της κατάληξης -gate, το οποίο

---

² Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφορικά με τη δημιουργία του φαντασιακού τύπου, σύμφωνα με τους Bormann, Cragan and Shields (2001:σ.278) είναι το εξής: μια ομάδα μοιράζεται ένα φαντασιακό θέμα σχετικά με την μεταχείριση των γυναικών ως μαγισσών στην πουριτανική Αμερική στα τέλη του 17^{ου} αι., και ένα άλλο αναφορικά με τις ακροάσεις μιας επιτροπής του αμερικάνικου Κογκρέσου για τυχόν ύπαρξη κομμουνιστών στο Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ. Στη συνέχεια, ένα μέλος παρομοιάζει τις ακροάσεις με το κυνήγι μαγισσών του Σάλεμ, έναν χαρακτηρισμό που αποδέχεται το σύνολο της ομάδας. Κάποια χρόνια μετά, μια νέα ομάδα χαρακτηρίζει τις ακροάσεις μιας επιτροπής του Κογκρέσου για την παραπομπή του Προέδρου των ΗΠΑ, στην οποία ηγούνται οι συντηρητικοί, ως “άλλο ένα κυνήγι μαγισσών”. Με αυτό τον τρόπο, οι δύο ομάδες έχουν δημιουργήσει και διαμοιραστεί έναν από κοινού αντιληπτό φαντασιακό τύπο, το “κυνήγι μαγισσών”, στον οποίο έχουν ενταχθεί τα προηγούμενα παρεμφερή φαντασιακά θέματα.

υποδηλώνει τη διαφθορά και τη κυβερνητική συγκάλυψη (Bormann, Cragan and Shields,2001:σ.283).³

Όταν μια κοινότητα μοιράζεται στο εσωτερικό της ένα πλήθος φαντασιακών θεμάτων δημιουργείται, με την πάροδο του χρόνου, ένα ενιαίο δραματοποιημένο αφήγημα, το οποίο συνιστά τη κοσμοθεωρία της κοινότητας ή αλλιώς **το ρητορικό της όραμα** (rhetorical vision) (Bormann, Cragan and Shields,2001:σ.273), (Kaid and Holtz-Bacha, 2008:σ.230).⁴ Αποτελεί τη συμβολική πραγματικότητα ή τη συλλογική συνείδηση της κοινότητας, δηλ τον κοινό υποκειμενικό τρόπο με τον οποίο η κοινότητα αντιλαμβάνεται μια πτυχή της πραγματικότητας (Bormann, Cragan and Shields, 2001: σσ.273-274).⁵ Αυτή η κοινή συναισθηματική και νοηματική αντίληψη σχετικά με μια εμπειρία ή ένα γεγονός, η οποία ενεργοποιείται μέσα από τα συμβολικά σήματα, ονομάζεται **συμβολική σύγκλιση** της κοινότητας (Bormann,1985:σ.131). Η κοινότητα η οποία διαμοιράζεται ένα ρητορικό όραμα ονομάζεται, σύμφωνα με τον Bormann (1985:σ.133), **ρητορική κοινότητα** και η συμμετοχή σε αυτήν μπορεί να λάβει χώρα με έναν επίσημο ή και συμβολικό τρόπο, όπως για παράδειγμα μέσω μιας τελετής μύησης ή βάπτισης.

Το ρητορικό όραμα συνήθως υποδηλώνεται με μια λέξη-κλειδί, ένα σύνθημα ή κάποιο τίτλο (π.χ. “Μαύρη Δύναμη”, “New Deal”, “Ψυχρός Πόλεμος”) (Bormann,1985: σ.133). Η δομή του διαφοροποιείται ανάλογα με τα φαντασιακά θέματα που το συνθέτουν, σε α. “δίκαιο”, όπου δίνεται έμφαση στο δίκαιο, την ηθική και το ορθό, β. “κοινωνικό”, το οποίο επικεντρώνεται στις ανθρώπινες σχέσεις, με έμφαση στη συντροφικότητα, τη κοινωνική συνύπαρξη και την αδελφοσύνη και γ. “πραγματιστικό”,

---

³ Το πολιτικό σκάνδαλο Irangate (υπόθεση Ιράν-Κόντρας) ξέσπασε τον Νοέμβριο 1986 επί Προεδρίας R. Reagan, όταν αποκαλύφθηκε ότι οι ΗΠΑ πωλούσαν παράνομα όπλα στο Ιράν, με αντάλλαγμα την απελευθέρωση Αμερικανών ομήρων, και χρηματοδοτούσαν με τα χρήματα των αγοραπωλησιών τους Κόντρας, μια αντικυβερνητική ομάδα ανταρτών στη Νικαράγουα.

Το σκάνδαλο Whitewater δημοσιοποιήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και αφορούσε τις αποτυχημένες επενδύσεις στον τομέα ακινήτων, με παράνομη δανειοδότηση, της κοινοπραξίας Whitewater Development Corporation, στην οποία συμμετείχαν οι Bill και Hillary Clinton. Πάρα την απαγγελία κατηγοριών και τη διεξαγωγή σχετικών ερευνών, το ζεύγος Clinton αθώωθηκε, σε αντίθεση με τους συνεργάτες τους.

⁴ Ο χαρακτηρισμός ρητορικό επιλέχθηκε λόγω της συμβολής της ρητορικής στην δημιουργία και το διαμοιρασμό των φαντασιακών θεμάτων από τα οποία συντίθεται το ρητορικό όραμα. Ο όρος όραμα (vision) συνδέεται με το γεγονός ότι ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε/“βλέπουμε” την πραγματικότητα κατασκευάζεται μέσα από την αφήγηση ιστοριών (Bormann, Cragan and Shields,2001:σ.277),(Kidd,1998).

⁵ Σύμφωνα με τους Bormann, Cragan and Shields (2001:σ.277) η συμβολική πραγματικότητα “αποτελείται από συμβολικά στοιχεία, όπως η ιδεολογία και η κοσμοθεωρία, και διακρίνεται από την κοινωνική και την υλική πραγματικότητα”.

το οποίο τονίζει στοιχεία, όπως η σκοπιμότητα, η χρησιμότητα, η αποτελεσματικότητα και η πρακτικότητα (“righteous, social, pragmatic master analogues”) (Cragan and Shields, 1992:σ.202), (Bormann, Cragan and Shields, 2001:σ.288). Κάθε ρητορικό όραμα, όπως και τα φαντασιακά θέματα που το συνθέτουν, στηρίζεται σε μια αξία (“sanctioning agent”), την οποία υπηρετεί και αντίστοιχα το νομιμοποιεί. Η αξία μπορεί να είναι μια ανώτερη Αρχή (π.χ. ο Θεός, ένα Ανώτατο Δικαστήριο, η Δημοκρατία), είτε ένας κοινά αποδεκτός κώδικας τιμής ή συμπεριφοράς (Cragan and Shields, 1992:σ.202). Η πίστη σε ένα ρητορικό όραμα νοηματοδοτεί τις πράξεις των μελών μιας ομάδας. Έτσι, για παράδειγμα, μια θρησκευτική ομάδα μπορεί να θεωρεί ότι η αυτοθυσία της έχει νόημα, καθώς θα την οδηγήσει στο Παράδεισο (Kidd, 1998).

Μια ανθεκτική σε βάθος χρόνου κοινότητα συνήθως ενώνεται με ένα **μύθο** (saga). Όπως αναφέρει ο Bormann (1982c, 1983b στο Bormann, Cragan and Shields, 2001:σ.284), ο μύθος συνιστά μια “λεπτομερή περιγραφή των επιτευγμάτων ενός ατόμου, μιας ομάδας, μιας κοινότητας, μιας οργάνωσης ή ενός έθνους και αντιπροσωπεύει τη συμβολική συνείδηση μιας κοινότητας, ως στοιχείο της κουλτούρας της”.⁶ Η διατήρησή του επιτυγχάνεται, σύμφωνα με τους Kaid και Holtz-Bacha (2008:σ.230), μέσω των εικόνων, των τελετουργιών και των τακτικών εορτασμών, που δημιουργούνται με σκοπό τη διατήρηση της πίστης των μελών στην κοινότητά τους.

1.2. Τα σύμβολα στο πλαίσιο των οργανώσεων

Δομικό στοιχείο των δραματοποιημένων αφηγήσεων, στις οποίες στηρίζεται η Θεωρία Συμβολικής Σύγκλισης, είναι η δημιουργική γλώσσα, η οποία ενέχει το στοιχείο του συμβολισμού. Εξάλλου, η αφήγηση, όπως αναφέρει ο Jones (1996:σ.2), είναι από τη φύση της συμβολική, καθώς σε αυτή “δεν περιγράφονται τα γεγονότα ως έχουν, αλλά αναπαραστάσεις τους, που έχουν δημιουργηθεί από τον αφηγητή και το κοινό του, μέσα από μια διαδικασία επικοινωνίας, διάδρασης και ανατροφοδότησης”. Τα σύμβολα, επομένως, σε διαφορετικές μορφές, διατρέχουν όλα τα επίπεδα της διαδικασίας της συμβολικής σύγκλισης μιας κοινότητας, από το διαμοιρασμό των φαντασιακών αφηγημάτων μέχρι και τη δημιουργία του ρητορικού οράματος.

---

⁶ Για παράδειγμα δύο μύθοι που χαρακτηρίζουν την επιχειρηματικότητα στις ΗΠΑ είναι η “εργασιακή ηθική” (work ethic) και “το πνεύμα της επιχειρηματικότητας” (the spirit of entrepreneurship) (Cragan and Shields, 1992:σ.201).

Το σύμβολο, σύμφωνα με τους Morgan, Frost και Pondy (1983:σσ.4-5 στο Jones,1996:σσ.2-3), είναι ένα “σημείο που παραπέμπει σε ένα περιεχόμενο ευρύτερο από αυτό που εννοεί. Δημιουργείται από οποιοδήποτε στοιχείο της πραγματικότητας (αντικείμενο, δράση, γεγονός, έκφραση, ιδέα ή εικόνα) όταν του προσδίδεται νόημα και σημασία που εκτείνονται πέρα από τα εγγενή χαρακτηριστικά του”. Ο Matusitz (2015:σ.2) τονίζει το εγγενές στοιχείο της αντιπροσωπευτικότητας του συμβόλου, αναφέροντας ότι αποτελεί “ένα υλικό αντικείμενο, μια έννοια, μια δράση ή ένα γεγονός που αντιπροσωπεύει ή υποδηλώνει κάτι άλλο, μέσω μιας σχέσης συσχέτισης, σύμβασης ή τυχαίας ομοιότητας”. Πλέον του αντιπροσωπευτικού του χαρακτήρα το σύμβολο λειτουργεί, σύμφωνα με τον ίδιο, ως εργαλείο, καθώς σκοπός της χρήσης του είναι η επικοινωνία (μεταφορά μηνύματος), αλλά και η άσκηση επιρροής (Matusitz,2015:σ.2). Υπό αυτό το πρίσμα μεταφέρει μια καταδηλούμενη και μια συμπαραδηλούμενη σημασία. Η πρώτη συνδέεται με την άμεση - εργαλειακή χρήση του συμβόλου και η δεύτερη με τη χρήση του ως μέσο πρόκλησης συνειρμών (π.χ. η σημαία ως σύμβολο μιας χώρας και ως σύμβολο του πατριωτισμού αντίστοιχα) (Matusitz,2015:σ.2). Περαιτέρω, τα σύμβολα χρησιμοποιούνται για την κατασκευή και την κατηγοριοποίηση της πραγματικότητας καθώς, μέσω αυτών, οι εμπειρίες συσχετίζονται με συγκεκριμένα νοήματα και εντάσσονται σε πλαίσια (schemata). Ως εκ τούτου, η θέαση ενός συμβόλου ή η αναφορά σε αυτό φέρνει στο νου το εκάστοτε συσχετιζόμενό του (Matusitz,2015:σσ.2-3).

Τα σύμβολα διαδραματίζουν ένα κεντρικό ρόλο στην δημιουργία, την ταυτότητα και την λειτουργία των οργανώσεων, οι οποίες αποτελούν μια μορφή ρητορικής κοινότητας. Επιπλέον, επηρεάζουν και τις πεποιθήσεις, τα συναισθήματα και τη συμπεριφορά των μελών τους. Οι Rafaeli and Worline (2000:σσ.76-84), έχοντας μελετήσει τα σύμβολα στο πλαίσιο μιας οργάνωσης, αναφέρουν ότι εξυπηρετούν τις εξής λειτουργίες:

- α. αντιπροσωπεύουν τις αξίες και τις πτυχές της κουλτούρας μιας οργάνωσης,⁷
- β. χρησιμοποιούνται από τα μέλη μιας οργάνωσης για να την ερμηνεύσουν και να την κατανοήσουν,

---

⁷ Η κουλτούρα μιας οργάνωσης ορίζεται ως “ένα δίκτυο νοημάτων ή κοινών εμπειριών και ερμηνειών, το οποίο παρέχει στα μέλη μιας οργάνωσης μια από κοινού αποδεκτή πραγματικότητα” (Rafaeli and Worline,2000,σ.75).

γ. η παρουσία τους προκαλεί συναισθηματικές αντιδράσεις, εξωτερικεύει τις εσωτερικευμένες αξίες και νόρμες, όπως και την ψυχική κατάσταση των μελών μιας οργάνωσης, διαμορφώνοντας ανάλογα τον τρόπο δράσης τους,

δ. αποτελούν, για τα μέλη, ένα μέσο επικοινωνίας, διαμοιρασμού συναισθημάτων και εμπειριών που σχετίζονται με τη συμμετοχή τους στην οργάνωση.

ε. Συνιστούν ένα μέσο επικοινωνίας με τους τρίτους, καθώς μέσω αυτών αποτυπώνεται στο μυαλό τους η ταυτότητα μιας οργάνωσης (π.χ. το λογότυπο της Coca Cola),

στ. οι εμπειρίες των μελών μιας οργάνωσης εντάσσονται, μέσω των συμβόλων, σε ένα νοηματικό πλαίσιο και η οργάνωση γίνεται κατανοητή ως μια συνεκτική ιδέα.

Τα σύμβολα, ως εκπρόσωποι των αξιών και της ιδεολογίας μιας οργάνωσης, κατηγοριοποιούνται, σύμφωνα με τους Dandridge, Mitroff and Joyce (1980,σ.79) σε τρεις τύπους: τα λεκτικά σύμβολα (όπου εντάσσονται οι αφηγήσεις και οι μύθοι), τα σύμβολα δράσης (π.χ. τελετουργίες) και τα υλικά σύμβολα (π.χ. λογότυπα, σήματα). Επιπλέον, με βάση τη λειτουργία τους διακρίνονται σε: α. περιγραφικά, τα οποία μεταφέρουν μια εμπειρία ή και συναισθήματα που σχετίζονται με μια οργάνωση, β. ελέγχου ροής ενέργειας, τα οποία διακρίνονται ανάλογα με τον βαθμό επίδρασης που ασκούν (έμπνευση, ενθάρρυνση, αποθάρρυνση, απώθηση), και γ. σταθερότητας του συστήματος, τα οποία αναφέρονται στην δυνατότητα των συμβόλων να παρέχουν συνοχή και τάξη σε ένα σύστημα ή ένα αποδεκτό πλαίσιο για την τροποποίηση του. Ο κάθε τύπος συμβόλου μπορεί να έχει ταυτόχρονα περισσότερες από μια λειτουργίες, ενώ διαφορετικοί τύποι μπορούν να συνδυαστούν για να εξυπηρετήσουν μια συγκεκριμένη λειτουργία (Dandridge, Mitroff and Joyce,1980:σ.80). Για παράδειγμα, ένας μύθος μπορεί να εμπνεύσει κάποιον να συμμετάσχει σε μια οργάνωση και παράλληλα να ενισχύει τη συνοχή στο εσωτερικό της.

1.3. Η χρήση των θρησκευτικών συμβόλων στις ριζοσπαστικές ισλαμιστικές οργανώσεις

Η αραβική κουλτούρα χαρακτηρίζεται από την ευρεία χρήση συμβόλων λόγω του ότι στηρίζεται σε μια ομογενοποιημένη προφορική παράδοση χωρίς έντονες διαφοροποιήσεις. Ιδιαίτερα στη μουσουλμανική θρησκεία ορισμένα στοιχεία της φύσης, ζώα, ιεροί τόποι, χρώματα και πρόσωπα που σχετίζονται με την ζωή και τις διδαχές του Προφήτη Μωάμεθ, καθώς και με σημαντικά γεγονότα από την εξάπλωση του Ισλάμ, λειτουργούν ως σύμβολα.⁸ Σύμφωνα με τους Matusitz and Olufowote (2016:σ.19) εικόνες και οπτικά σημεία με συμβολικό χαρακτήρα (π.χ. ο καταρράκτης, το χέρι, το μαύρο χρώμα κ.α.) λειτουργούν για τα ισλαμιστικά κινήματα ως μεταφορές, καθώς μέσω αυτών τα κινήματα νοηματοδοτούν και κατηγοριοποιούν την πραγματικότητα και αντιλαμβάνονται τις σχέσεις που αναπτύσσονται όχι μόνο στο εσωτερικό τους, αλλά και με τρίτους. Ως προς την απεικόνισή τους, στα ισλαμιστικά κινήματα έχουν αναπτυχθεί δύο αντίθετες τάσεις. Από τη μία η εν γένει απαγόρευση απεικόνισης των μορφών, την οποία πρεσβεύει το κίνημα του Ουαχαμπισμού, και από την άλλη, μια περισσότερο μετριοπαθής στάση, την οποία εκπροσωπεί το κίνημα της Nahdah,⁹ η Μουσουλμανική Αδελφότητα και τα κινήματα που συνδέονται με αυτήν, όπως η Χαμάς (Konacs,2015:σ.89).

Από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, με την ραγδαία εξάπλωση του διαδικτύου, πολλές ισλαμιστικές οργανώσεις, και ιδιαίτερα οι ριζοσπαστικές και οι τρομοκρατικές, έχουν αξιοποιήσει την εικόνα ως φορέα μετάδοσης πολιτικών, θρησκευτικών και ιδεολογικών μηνυμάτων, εκμεταλλευόμενες την δυνατότητα παραγωγής και διάδοσης της με άμεσο τρόπο σε παγκόσμιο επίπεδο (Konacs,2015:σσ.104,106). Στο πλαίσιο αυτό, έχουν οικειοποιηθεί και ανανοηματοδοτήσει ευρέως αναγνωρίσιμα σύμβολα του Ισλάμ για την κατασκευή εικόνων οι οποίες εξυπηρετούν το αφήγημά τους, με στόχο

---

⁸ Για παράδειγμα, ο ήλιος και το φεγγάρι εκλαμβάνονται ως σημάδια από τον Αλλάχ στη συλλογή Χαντίθ "Sahih al-Bukhari", ενώ το λιοντάρι από τις απαρχές του Ισλάμ, έχει συνδεθεί με τον Alí ibn Abi Talib (600-661 μ.Χ.), ξάδελφο και γαμπρό του Μωάμεθ, ο οποίος αποκαλούνταν από τον τελευταίο ως "Asad Allah", ή το "Λιοντάρι του Θεού".

⁹ Η Nahdah (النّهضة) αναφέρεται "στην αναβίωση της αραβικής λογοτεχνίας και κουλτούρας στην περιοχή του Λεβάντε και την Αίγυπτο από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, η οποία έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη του αραβικού εθνικού κινήματος μετά το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου"(Esposito,2003:σ.227).

τον προσηλυτισμό μέσω του διαδικτύου (Brachman, Boudali and Ostovar, 2006: σσ.6,7),(Matusitz and Olufowote,2016:σ.19), (Kovacs,2015:σσ.104-105).

Συγκεκριμένα, τα απεικονιστικά σύμβολα χρησιμοποιούνται από αυτές τις οργανώσεις για να δώσουν υπόσταση στις αφηγήσεις και τους μύθους που έχουν κατασκευάσει, με στόχο τη ριζοσπαστικοποίηση του κοινού τους. Σύμφωνα με τον Ingram (Ingram, 2017 στους Baele, Boyd and Coan,2019:σσ.6,8) μέσω των εικόνων προωθούνται δύο είδη αφηγημάτων: α. τα αφηγήματα αναγνώρισης μιας κρίσης (μιας κατάστασης αβεβαιότητας και ρήξης με την παράδοση), τα οποία προκαλούν αρνητικά συναισθήματα (π.χ. θυμό, δυσαρέσκεια) και λειτουργούν ως παράγοντας ώθησης ("push factor") στη ριζοσπαστικοποίηση και β. τα αφηγήματα που προσφέρουν μια λύση στη κρίση, μέσα από τη βεβαιότητα, την ενίσχυση της παράδοσης και την αφοσίωση στην ομάδα. Συνδέονται με θετικά συναισθήματα (π.χ. υπερηφάνεια, ελπίδα) και λειτουργούν ως "παράγοντας έλξης" ("pull factor") στη ριζοσπαστικοποίηση. Η συναισθηματική επίδραση που ασκούν τα αφηγήματα καθορίζεται, μεταξύ άλλων, από τη συμβολική δύναμη των εικόνων με τις οποίες πλαισιώνονται. Οι εικόνες αυτές, με την επανάληψή τους, μετατρέπονται σε δομικά στοιχεία των ριζοσπαστικών ισλαμιστικών οργανώσεων και έτσι διαμορφώνουν την κουλτούρα τους, αλλά και τις ταυτότητες των μελών τους (Bhui και Ibrahim,2013 στο Baele, Boyd and Coan, 2019: σ.9).

Σύμφωνα με την Witsch (Witsch στο Holtmann,2012:σσ.18-20) οι τζιχαντιστικές οργανώσεις χρησιμοποιούν εικόνες με σύμβολα προκειμένου να παρουσιάσουν τρεις αλληλένδετους μύθους, οι οποίοι έχουν κατασκευαστεί από αυτές και λειτουργούν ως βάση για την ιδεολογία τους: τους μύθους της κοινότητας, της συνωμοσίας και της σωτηρίας. Αυτοί οι μύθοι προέρχονται από το σφετερισμό βασικών ισλαμικών εννοιών και σημείων, όπως το Κοράνι, η δικαιοσύνη και ο μαρτυρικός θάνατος. Συγκεκριμένα, ο μύθος της κοινότητας συνδέεται με αυτοαναφορικά σημεία, τα οποία σχετίζονται με το πως επιθυμούν οι οργανώσεις να γίνονται αντιληπτές από τα μέλη τους και από τους τρίτους, όπως και με την προσπάθειά τους να προωθηθούν ως η επίλεκτη ελίτ του Ισλάμ (Holtmann,2012:σσ.42-43). Σε αυτό το πλαίσιο υπάγεται η χρήση συμβόλων, όπως η μαύρη σημαία, η οποία συνδέεται με τους συντρόφους του Μωάμεθ, την πρώτη γενιά μουσουλμάνων (Holtmann,2012:σ.43). Στον μύθο της συνωμοσίας χρησιμοποιούνται οπτικά σημεία για τον ορισμό των εχθρών της εκάστοτε οργάνωσης, και ως προτροπή για την ανάληψη δράσης εναντίον τους (Holtmann,2012:σσ.57-58). Ένα παράδειγμα αυτής της περίπτωσης είναι η ταύτιση

του Ισραήλ με τις ΗΠΑ, απεικονίζοντας τους αμερικανούς Προέδρους με τη σημαία του Ισραήλ. Τέλος, ο μύθος της σωτηρίας, ο οποίος στηρίζεται σε μια επιλεκτική ερμηνεία της ισλαμικής παράδοσης σχετικά με την ανταμοιβή του Παραδείσου για αυτούς που χάνουν τη ζωή τους στο τζιχάντ, απεικονίζεται κατά κύριο λόγο με τη χρήση προσωπογραφιών μουσουλμάνων μαρτύρων (Holtmann,2012:σ.43,61).

Η πλειονότητα των συμβόλων που χρησιμοποιούνται από τις ριζοσπαστικές ισλαμιστικές οργανώσεις συνδέονται με πολιτισμικές, ιστορικές και θρησκευτικές αναφορές στο Ισλάμ. Μέσω της χειραγώγησής τους, οι οργανώσεις αυτές επιδιώκουν να αποκτήσουν την απαιτούμενη νομιμότητα και να ενισχύσουν το θρησκευτικό συναίσθημα και την ιστορική μνήμη του κοινού στο οποίο απευθύνονται, με στόχο τη βασισμένη στο συναίσθημα δράση του (Fighel,2007:σ.35-36), (Baele, Boyd and Coan, 2019:σ.9), (Matusitz and Olufowote,2016:σ.19). Για παράδειγμα, η απεικόνιση του αλόγου χρησιμοποιείται ιδιαίτερα συχνά σε ιστοτόπους τους οποίους διαχειρίζονται ριζοσπαστικές ισλαμιστικές οργανώσεις, με στόχο την αφύπνιση του θρησκευτικού συναισθήματος, καθώς το άλογο αντιπροσωπεύει τον αγώνα και τη μάχη (Τζιχάντ), ενώ συνδέεται με την Χρυσή Εποχή του Ισλάμ και με τους νικηφόρους αγώνες της πρώτης γενιάς του Ισλάμ (Brachman, Boudali and Ostovar, 2006:σ.33), (Matusitz,2021:σ.47).¹⁰ Λειτουργεί δε και ως μέσο πειθούς και μετάδοσης του μηνύματος της ανάληψης στρατιωτικής δράσης για την εξάπλωση του Ισλάμ μέσω ενός σύγχρονου Τζιχάντ (Brachman, Boudali and Ostovar,2006:σ.33).

---

¹⁰ Η Χρυσή Εποχή του Ισλάμ (8^{ος} αι. μ.Χ. - μέσα 13^{ου} αι. μ.Χ.) αποτελεί μια ιστορική περίοδο η οποία χαρακτηρίζεται από την εγκαθίδρυση και οικονομική ανάπτυξη των χαλιφάτων στον αραβικό κόσμο, όπου πραγματώθηκαν σημαντικά επιτεύγματα στις τέχνες και τις επιστήμες. Ως πρώτη γενιά του Ισλάμ εκλαμβάνονται οι "Sahaba", οι σύντροφοι και πρώτοι ακόλουθοι του Προφήτη Μωάμεθ.

2.1. Η Χεζμπολάχ (το Κόμμα του Θεού)

Η Χεζμπολάχ (“Το Κόμμα του Θεού”) είναι μια σιιτική οργάνωση με πολιτικό και παραστρατιωτικό σκέλος, που εδρεύει στο Λίβανο και υποστηρίζεται στρατιωτικά και οικονομικά από το Ιράν. Γενικός Γραμματέας της είναι ο Naim Qassem, διάδοχος του Hassan Nasrallah, ο οποίος σκοτώθηκε από ισραηλινό πλήγμα στις 27 Σεπτεμβρίου 2024. Οι ΗΠΑ, το Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου, και χώρες, όπως η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, την κατατάσσουν ως τρομοκρατική οργάνωση, ενώ η ΕΕ χαρακτηρίζει ως τρομοκρατική οργάνωση το παραστρατιωτικό της σκέλος.

Σχηματίστηκε το 1982, μετά την ισραηλινή εισβολή στο Λίβανο, από μια ομάδα σιιτών κληρικών, με στόχο την εκδίωξη του Ισραήλ και την εγκαθίδρυση μιας Ισλαμικής Δημοκρατίας με πρότυπο την θεοκρατική κυβέρνηση του Ιράν. Σε σύντομο χρονικό διάστημα έλαβε σημαντική στρατιωτική και οικονομική υποστήριξη από το Σώμα Φρουρών της Ισλαμικής Επανάστασης, στο πλαίσιο της επέκτασης της επιρροής του στα αραβικά κράτη (Norman,2023). Μετά τις τελευταίες εκλογές του 2022 η Χεζμπολάχ κατέχει 13 έδρες στο Κοινοβούλιο του Λιβάνου, ενώ λειτουργεί και ως οιοική κυβέρνηση σε περιοχές του Λιβάνου που τελούν υπό τον έλεγχο της (Robinson and Masters,2024). Οι δράσεις της αναπτύσσονται, σύμφωνα με τον Azani (2007:σσ.14-15) σε τέσσερα πεδία: α. διάδοση του ισλαμικού εξτρεμισμού μέσω του ιδεολογικού προσηλυτισμού (θρησκευτικό-ιδεολογικό πεδίο), β. παροχή ενός ευρέως φάσματος κοινωνικών και εκπαιδευτικών υπηρεσιών με χρηματοδότηση του Ιράν (κοινωνικό πεδίο), γ. διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων για την εκδίωξη των ξένων δυνάμεων από το Λίβανο (στρατιωτικό πεδίο) και δ. ανάπτυξη προπαγάνδας στο εσωτερικό του Λιβάνου και άσκηση ψυχολογικού πολέμου σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο, μέσω ελεγχόμενων ΜΜΕ, όπως το τηλεοπτικό δίκτυο και ο ιστότοπος Al Mannar, ο ραδιοφωνικός σταθμός Radio Nur κ.α.

Θρησκευτική βάση της Χεζμπολάχ είναι το σιιτικό Ισλάμ, σύμφωνα με την ερμηνεία και τις διδαχές του Αγιατολάχ Χομεινί.¹¹ Όπως γίνεται αντιληπτό από τον

---

¹¹ Οι κεντρικοί πυλώνες του σιιτικού Ισλάμ, όπως διαμορφώθηκε από τον Αγιατολάχ Χομεινί, είναι: η διακυβέρνηση με βάση τη σαρία, η θρησκευτική ηγεσία του κράτους, η πίστη στον πανισλαμισμό μέσω της υπεράσπισης της παγκόσμιας κοινότητας των μουσουλμάνων (“Ούμα”), η πολιτική και ιδεολογική ερμηνεία του σιιτικού Ισλάμ, υπό το πρίσμα της αντίστασης, του μαρτυρίου και του αγώνα για δικαιοσύνη, και ο ορισμός των ΗΠΑ και του Σιωνισμού ως των δύο βασικών εχθρών του Ισλάμ (Aarabi,2019:σσ.13-14),(Azani,2007:σ.16).

τίτλο της οργάνωσης (“Κόμμα του Θεού”), η μουσουλμανική θρησκεία και τα σύμβολα της αποτελούν ένα σταθερό πλαίσιο αναφοράς ούτως ώστε οι ενέργειές της να “καθίστανται δογματικές και αδιαμφισβήτητες, με την όποια αμφισβήτηση τους να ισοδυναμεί με βλασφημία” (Khatib,2012:σ.24). Η θρησκεία, επίσης, χρησιμοποιείται ως μέσο νοηματοδότησης των στρατιωτικών επιθέσεων της Χεζμπολάχ εναντίον του κυριότερου εχθρού της, του Ισραήλ, καθώς τις εκλαμβάνει ως μια μορφή ιερού πολέμου. Έτσι η πρώτη βομβιστική αποστολή αυτοκτονίας εναντίον του Ισραήλ ονομάστηκε “Επιχείρηση Χαϊμπάρ” για να συσχετιστεί με τη μάχη της Χαϊμπάρ (Khatib,2012:σ.24).¹²

2.2. Η Χαμάς (Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης)

Η Χαμάς (αραβικό ακρωνύμιο των λέξεων *Ḥarakat al-Muqāwamat al-Islāmiyyah* που μεταφράζεται ως “Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης”) αποτελεί μια σουνιτική κοινωνικοπολιτική οργάνωση, με παραστρατιωτικό βραχίονα, τις Ταξιαρχίες Izzeddin al-Qassam. Η κύρια έδρα της βρίσκεται στη Λωρίδα της Γάζας και η πολιτική της ηγεσία είναι διασκορπισμένη στο Κατάρ, το Ιράν, το Λίβανο και την Τουρκία. Σημαντικότεροι σύμμαχοί της είναι το Ιράν και η Τουρκία, από τις οποίες λαμβάνει οικονομική και πολιτική υποστήριξη (Robinson,2024). Η Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και πολλά δυτικά κράτη, μεταξύ των οποίων οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, έχουν χαρακτηρίσει τη Χαμάς ως τρομοκρατική οργάνωση, ενώ ορισμένα κράτη έχουν αποδώσει αυτόν τον χαρακτηρισμό μόνο στον στρατιωτικό της βραχίονα. Η Χεζμπολάχ λειτουργεί και ως πολιτικό κόμμα, όπως η Χαμάς. Κέρδισε τις κοινοβουλευτικές εκλογές τον Ιανουάριο 2006 και το Ιούνιο 2007 απέκτησε τον πλήρη έλεγχο της Λωρίδας της Γάζας σε μια αιματηρή συμπλοκή με τη Φατάχ, το κόμμα του Παλαιστίνιου Προέδρου Μαχμούντ Αμπάς.

Οι απαρχές της οργάνωσης εντοπίζονται στην ίδρυση του Ισλαμικού Κέντρου της Γάζας (*al-Mujamma' al-islami*) το 1973 από τον ιμάμη Ahmad Yasin, αρχηγό του παραρτήματος της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στη Λωρίδα της Γάζας, σε συνεργασία με τους μετέπειτα ιδρυτές της Χαμάς (Rabasa et al.,2006:σ.15,17). Ο Ahmad Yasin συνέστησε τη Χαμάς με το ξέσπασμα της πρώτης Ιντιφάντα τον

---

¹² Ένοπλη μάχη μεταξύ του στρατού του Προφήτη Μωάμεθ και των εβραϊκών φυλών που διέμεναν στη Χαϊμπάρ το 628 μ.Χ., η οποία έληξε με την κατάκτηση της τελευταίας, μετά από σύντομη πολιορκία.

Δεκέμβριο του 1987, ως ένα κίνημα ένοπλης αντίστασης -φαινομενικά διακριτό από τη Μουσουλμανική Αδελφότητα- το οποίο θα διεξήγαγε τζιχάντ κατά της ισραηλινής κατοχής (Abu-Amr,1993:σ.11), (Charif,2022). Αν και η Ιντιφάντα έληξε επίσημα το 1993 με την υπογραφή των Συμφωνιών του Όσλο, η Χαμάς εναντιώθηκε σε αυτές και συμμετείχε και στη δεύτερη Ιντιφάντα (2000-2005). Έκτοτε συνεχίζει τη δράση της εναντίον του Ισραήλ με σωρεία επιθέσεων, με αυτήν της 7^{ης} Οκτωβρίου 2023 να αποτελεί πλέον ορόσημο της δράσης της.

Η ιδεολογία της Χαμάς στηρίζεται στις διδαχές της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, αν και στην πορεία διαφοροποιήθηκε, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στο μαχητικό ισλαμιστικό εθνικισμό (Rabasa et al.2006:σ.17). Η Χαμάς έχει υιοθετήσει το ένοπλο τζιχάντ για να πετύχει τον μεταβατικό της στόχο, τον τερματισμό της ισραηλινής κατοχής στην Παλαιστίνη, ο οποίος θα την οδηγήσει στην υλοποίηση του στρατηγικού της στόχου, την ίδρυση ενός ανεξάρτητου ισλαμικού κράτους (Abu-Amr,1993:σ.17). Αν και η Χαμάς στα πρώτα χρόνια της ίδρυσής της έδινε έμφαση στον οικουμενικό - ισλαμικό χαρακτήρα του κράτους της Παλαιστίνης (Litvak,1996:σ.516), τα τελευταία χρόνια, μέσα από τις δηλώσεις των εκπροσώπων της, αλλά και όπως φαίνεται από τον αναθεωρημένο Χάρτη της (2017), δίνει έμφαση στον εθνικό χαρακτήρα της Παλαιστίνης, περιορίζοντας τις αναφορές στη σύνδεσή της Παλαιστίνης με την παν-σλαμική κοινότητα (Hroub,2017:σ.108).

2.3. Το έμβλημα της Χεζμπολάχ

Εικόνα 1

Το έμβλημα της Χεζμπολάχ (εικόνα 1) αποτελεί το κύριο κανάλι επικοινωνίας της οργάνωσης με προσεκτικά επιλεγμένα σύμβολα, ούτως ώστε να απεικονίζονται συνοπτικά οι αξίες της (Matusitz,2018:σ.10). Το κύριο μέρος του αποτελείται από μια καλλιτεχνική αναγραφή των αραβικών λέξεων حزب الله (ḥizb-Allāh, το Κόμμα του Αλλάχ).¹³ Στη λέξη Allah το A μετατρέπεται σε ένα κομμένο χέρι το οποίο καταλήγει σε μια υπερυψωμένη γροθιά, όπου βρίσκεται ένα τυφέκιο AK-47 (καλάσνικοφ). Στη λέξη Hizb, το αραβικό γράμμα που αντιστοιχεί στο b προσομοιάζει με ένα κλεισμένο παραδοσιακό αραβικό αναλόγιο στο οποίο έχει τοποθετηθεί το Κοράνι (Christians United for Israel,2018). Περαιτέρω, το έμβλημα περιλαμβάνει την υδρόγειο και ένα κλαδί ελιάς, ενώ στο πάνω μέρος του είναι γραμμένος ένας στίχος εμπνευσμένος από το Κοράνι: فإن حزب الله هم الغالبون (“Πράγματι, το κόμμα του Αλλάχ θα θριαμβεύσει”)¹⁴ και από κάτω η φράση المقاومة الإسلامية في لبنان (“Η ισλαμική αντίσταση στον Λίβανο”) (Christians United for Israel,2018) .

Το Κοράνι, ως ο ιερός λόγος του Θεού, αντιπροσωπεύει την εξουσία και τη γνώση, ενώ αποτελεί οδηγό για τον ορθό τρόπο συμπεριφοράς των ευσεβών μουσουλμάνων, ως μια μορφή μη αμφισβητούμενων θείκων εντολών (Holtmann, 2012:σ.52). Η γραφιστική του αναπαράσταση προτιμάται ιδιαίτερα από τις

¹³ Η λέξη Hizb αναφέρεται στο Κοράνι ως σύντροφοι/συλλογικότητα, ενώ με τη σύγχρονη χρήση της σημαίνει πολιτικό κόμμα (Esposito,2003:σ.114).

¹⁴ Σούρα 5, Στίχος 56: “Κι εκείνοι που διαλέγουν τον Αλλάχ και τον Απόστολό του και τους Πιστούς ως προστάτες θα νικήσουν, γιατί οι σύντροφοι του Αλλάχ (حزب الله - ḥizb Allāh) είναι οι νικητές”.

τζιχαντιστικές οργανώσεις, καθώς το Κοράνι προκαλεί μια ισχυρή αίσθηση υπακοής στους μουσουλμάνους. Μέσω αυτού, οι τζιχαντιστικές οργανώσεις αντλούν την θρησκευτική νομιμοποίηση που χρειάζονται και παρουσιάζονται ως φύλακες του Ισλάμ, οι οποίοι λειτουργούν σύμφωνα με τις “εντολές του Θεού” (Holtmann,2012:σ.52).

Στο έμβλημα, πάνω από το Κοράνι βγαίνει ένα κλαδί ελιάς, το οποίο συμβολίζει την επιθυμία για ειρήνη, όπως και τον Παράδεισο, ο οποίος στο Ισλάμ λογίζεται ως “μια μορφή ανταμοιβής σε αυτούς που ακολουθούν το θέλημα του Θεού” (Alimagham, 2020:σ.258). Περαιτέρω, το κομμένο χέρι είναι ένα κυρίαρχο σύμβολο θυσίας και αποφασιστικότητας στο Σιιτικό Ισλάμ. Αναφέρεται στον Abbas ibn Ali, έναν σημαντικό πολεμιστή του οποίου το χέρι ακρωτηριάστηκε από τους αντιπάλους του στη μάχη της Καρμπάλα, καθώς κουβαλούσε νερό για την οικογένεια του εγγονού του Προφήτη Μωάμεθ, Husayn ibn Ali (Matusitz and Olufowote,2016:σ.25).¹⁵ Επιπλέον, από τις απαρχές του Ισλάμ, το χέρι συμβόλιζε την εξουσία και τη δύναμη, καθώς αντιπροσώπευε τον αρχηγό της φυλής, ο οποίος είχε τη θεία χάρη να τιμωρεί τους αλλόθρησκους και να προστατεύει τη φυλή του από το Κακό (Lawrence,1999 στους Matusitz and Olufowote,2016:σ.25). Η σφιγμένη γροθιά συνδέεται με τη σοσιαλιστική προπαγάνδα του 20^{ου} αιώνα και την εικονογραφία του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, ως σύμβολο της κοινότητας και της αντίστασης. Ο συνδυασμός της δε με την υδρόγειο, ή και με ένα όπλο, έχει χρησιμοποιηθεί συχνά σε εμβλήματα σοσιαλιστικών επαναστατικών οργανώσεων, όπως για παράδειγμα, στη γερμανική αναρχική οργάνωση “Κίνημα 2 Ιούνη” (Εικόνα 2) (Holtmann,2012:σ.46).

---

¹⁵ Στην Καρμπάλα, στις 10 Οκτωβρίου 680 μ.Χ., έλαβε χώρα η ένοπλη μάχη μεταξύ του στρατού του Ομεΰάδη Χαλίφη Yazid I και ενός μικρού στρατεύματος, με επικεφαλής τον εγγονό του Προφήτη Μωάμεθ και διεκδικητή της διαδοχής του Χαλιφάτου, Husayn ibn Ali. Κατά τη διάρκεια της μάχης ο τελευταίος ηττήθηκε και αποκεφαλίστηκε. Η επέτειος της μάχης αποτελεί για τους Σίιτες μουσουλμάνους ιερή ημέρα δημόσιου πένθους (“Ημέρα της Ασύρα”).

Εικόνα 2

Η υδρόγειος αντιπροσωπεύει την επιθυμία της Χεζμπολάχ για την παγκόσμια επικράτηση της ιδεολογίας της ισλαμικής επανάστασης (Christians United for Israel,2018). Το συγκεκριμένο σύμβολο χρησιμοποιείται από πολλές ιρανικές επαναστατικές οργανώσεις, υποδηλώνοντας ότι η ισλαμική επανάσταση έχει παγκόσμιο χαρακτήρα και υπερβαίνει, όπως έχει αναφέρει ο Αγιατολάχ Χομεινί, “τα σύνορα των αποικιοκρατών, τα οποία διαχώρισαν τα διαφορετικά μέρη του ισλαμικού έθνους σε τεχνητά ξεχωριστά έθνη” (Alimagham,2020:σ.258). Το καλάσνικοφ αποτελεί ένα σύμβολο το οποίο, από την δεκαετία του 1960, συνδέεται με τα σοσιαλιστικά επαναστατικά κινήματα, όπως και με την ένοπλη αντίσταση των αντάρτικων οργανώσεων σε παγκόσμιο επίπεδο. Η απεικόνισή του μαζί με το Κοράνι χρησιμοποιείται πολλές φορές από τζιχαντιστικές οργανώσεις για να υποδηλώσει το τζιχάντ (Holtmann,2012:σ.52), ή ότι ο αγώνας τους αποτελεί συνέχεια του αντι-σοβιετικού τζιχάντ, που έλαβε χώρα την περίοδο 1979-1989 (Konacs,2015 στο Baele, Boyd and Coan, 2019:σ.9).

Τέλος, το πράσινο χρώμα στο έμβλημα συνδέεται με τη ζωή του Προφήτη Μωάμεθ. Σύμφωνα με την ισλαμική παράδοση, ο μανδύας και οι σημαίες της φυλής του ήταν πράσινες, ενώ πράσινος είναι και ο τρούλος (“Πράσινος Θόλος”), που έχει ανεγερθεί πάνω από τον τάφο του στη Μεδίνα (Petersen,1999 στο Matusitz, 2018:σ.10). Επιπροσθέτως, το σιιτικό Χαλιφάτο των Φατιμιδών¹⁶, που έλκει τις ρίζες του από την οικογένεια του Μωάμεθ, επέλεξε το πράσινο ως συμβολικό του χρώμα

---

¹⁶ Το Χαλιφάτο των Φατιμιδών ήταν μια δυναστεία της σέκτας Ισμαηλί του σιιτικού Ισλάμ, η οποία κυριάρχησε στη Βόρεια Αφρική και στη συνέχεια σε τμήμα της Μέσης Ανατολής την περίοδο 909-1171 μ.Χ. Πήρε το όνομά του από τη Φατιμά, κόρη του Προφήτη Μωάμεθ, από την οποία οι Φατιμίδες ισχυρίζονταν ότι έλκουν την καταγωγή τους.

(Podeh,2011:σ.421). Το πράσινο συνδέεται επίσης και με τον Παράδεισο -η αραβική λέξη για τον Παράδεισο είναι η λέξη Κήπος (al-janna)- όπως και με το τζιχάντ, καθώς σύμφωνα με την ισλαμική παράδοση, όταν οι ψυχές των μαρτύρων πάνε στον Παράδεισο μπαίνουν μέσα σε σώματα πράσινων πουλιών (Matusitz,2018:σ.10), (Holtmann,2012:σ.38).

Εικόνα 3

Το έμβλημα της Χεζμπολάχ παραπέμπει ευθέως σε εκείνο του Σώματος των Φρουρών της Ισλαμικής Επανάστασης (Εικόνα 3), κεντρικά στοιχεία του οποίου είναι το κλειστό Κοράνι, το κομμένο χέρι, η σφιγμένη γροθιά με το τυφέκιο AK-47, η υφήλιος και ένα κλαδί ελιάς. Στο πάνω μέρος του εμβλήματος αναγράφεται ένας στίχος από το Κοράνι (“Προετοιμάστε εναντίον των άπιστων ό,τι όπλα και ιππικό μπορείτε να συγκεντρώσετε”), ο οποίος χρησιμοποιείται συνήθως από ισλαμιστικές εξτρεμιστικές οργανώσεις για να εκφράσουν τον στρατιωτικό τους χαρακτήρα, καθώς και να προσδώσουν θρησκευτική νομιμότητα στις τρομοκρατικές τους ενέργειες (Aarabi,2023:σ.14). Στο κάτω μέρος αναγράφεται το έτος ίδρυσης της οργάνωσης (1979) και δεξιά ο τίτλος της στην Περσική (Alimagham, 2020:σ.258). Η ομοιότητα του εμβλήματος με αυτό της Χεζμπολάχ αντικατοπτρίζει την κοινή τους ταυτότητα και ιδεολογία, καθώς και οι δύο είναι σιίτικες οργανώσεις με στρατιωτικό σκέλος που έχουν ορκιστεί πίστη στον ανώτατο ηγέτη του Ιράν. Επιπλέον, αποτελούν δύο οργανώσεις με κοινές επιδιώξεις (νίκη επί του Ισραήλ, ανακατάληψη της ιερής γης της Παλαιστίνης και παγκόσμια κυριαρχία του Ισλάμ) (El Husseini,2010, Hamzeh,1997, Nisan,2015 στο Matusitz,2018:σ.10).

2.4. Το έμβλημα της Χαμάς

Εικόνα 4

Κεντρικό σημείο του εμβλήματος της Χαμάς (Εικόνα 4) αποτελεί ο Θόλος του Βράχου στην Ιερουσαλήμ, ο τρίτος ιερότερος τόπος του Ισλάμ μετά τη Μεδίνα και τη Μέκκα, ο οποίος έχει χτιστεί στο βράχο από όπου θεωρείται ότι αναλήφθηκε ο Προφήτης Μωάμεθ στον ουρανό. Ο Θόλος γειτνιάζει με το ιστορικό Τζαμί Al Aqsa, και ως σύνολο αποτελούν το σημαντικότερο θρησκευτικό συγκρότημα του Ισλάμ, το οποίο οι μουσουλμάνοι αποκαλούν Al Aqsa. Η Χαμάς το ταυτίζει νοηματικά με την Παλαιστίνη, με αποτέλεσμα να θεωρεί ότι και η Παλαιστίνη αποτελεί έναν ιερό τόπο (Litvak, 1996:σ.508). Τα σταυρωμένα σπαθιά μπροστά από το Θόλο υποδηλώνουν το "τζιχάντ του σπαθιού", τον ένοπλο αγώνα της Χαμάς για την υπεράσπιση του μουσουλμανικού εδάφους της Παλαιστίνης.¹⁷ Όπως αναφέρει ο Litvak (2010:σσ.718-719) η Χαμάς αντιλαμβάνεται το τζιχάντ ως αμυντικό, γιατί θεωρεί ότι ο σφετερισμός της Παλαιστίνης από το Ισραήλ και η εκδίωξη των νόμιμων κατοίκων της αποτελούν συνέχεια των Σταυροφοριών καθώς και του πολέμου των Εβραίων εναντίον του Ισλάμ, ο οποίος μάλιστα μαίνεται από την εποχή του Προφήτη Μωάμεθ.¹⁸

¹⁷ Σύμφωνα με τον Gorka (2009:σ.15) το τζιχάντ του σπαθιού έχει ανανοηματοδοτηθεί μέσα στην πάροδο των αιώνων με βάση την πολιτική και ιστορική εξέλιξη του Ισλάμ ως εξής: μάχη για την επιβολή της τάξης, καταστολή αποστασίας, νόμιμη επανάσταση εναντίον των μη μουσουλμάνων, ανταποικιακός αγώνας, αντιμετώπιση της δυτικής επιρροής, ανταρτοπόλεμος εναντίον των εισβολέων και τρομοκρατικές επιθέσεις με στόχο αμάχους.

¹⁸ Το "Τζιχάντ του σπαθιού" διακρίνεται στο επιθετικό τζιχάντ (την επέκταση της ισλαμικής θρησκείας και του ισλαμικού Νόμου μέσω της κατάκτησης εδαφών) και το αμυντικό (την επανάκτηση εδαφών που υπάγονταν το παρελθόν σε ισλαμική κυριαρχία) (Litvak, 2010:σσ.718-719).

Η Παλαιστίνη ως κρατική οντότητα αποτυπώνεται με τρεις τρόπους στο έμβλημα: α. με τις σημαίες της που πλαισιώνουν το Θόλο, πάνω στις οποίες αναγράφεται στην Αραβική ο πρώτος πυλώνας της Shahādah, της ισλαμικής ομολογίας πίστεως (“Δεν υπάρχει άλλος Θεός άξιος λατρείας εκτός από τον Αλλάχ και ο Προφήτης Μωάμεθ είναι ο αγγελιοφόρος του”), β. την αναγραφή του ονόματός της στα Αραβικά κάτω από το Θόλο, και γ. την γεωγραφική απεικόνισή της βάσει της οριοθέτησης του 1922, όταν η Παλαιστίνη βρισκόταν υπό βρετανική Εντολή.¹⁹ Μέσω αυτών των σημείων η Χαμάς αποτυπώνει τον στόχο της, τη δημιουργία του ανεξάρτητου κράτους της Παλαιστίνης, ενώ η αναγραφή της ισλαμικής ομολογίας πίστεως πάνω στις σημαίες και η απεικόνιση της Παλαιστίνης με πράσινο χρώμα υποδηλώνουν την ισλαμική φύση του παλαιστινιακού κράτους.

Τέλος, στο κάτω μέρος του εμβλήματος απεικονίζεται μια πράσινη κορδέλα κεφαλής, στην οποία αναγράφεται το πλήρες όνομα της οργάνωσης, حركة المقاومة الإسلامية, (Harakat al-Muqāwamat al-Islāmiyyah, Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης). Σύμφωνα με τον Myrtilinen (2020:σ.132) οι κορδέλες κεφαλής φοριούνταν στο παρελθόν “από διάφορες εθνικές και θρησκευτικές ομάδες στη Μέση Ανατολή, ενώ την περίοδο 1960-1980 απέκτησαν έναν πολιτικοποιημένο και αγωνιστικό χαρακτήρα, όταν άρχισαν να τις φοράνε ακτιβιστικές οργανώσεις, όπως οι Παλαιστίνιοι αντάρτες, οι Ιρανοί επαναστάτες, καθώς και οι στρατιώτες και οι πολιτοφύλακες στον εμφύλιο πόλεμο του Λιβάνου”. Στο έμβλημα της Χαμάς η κορδέλα κεφαλής παραπέμπει σε αυτές που φοράνε τα μέλη της, όπου αναγράφεται η ισλαμική ομολογία της πίστης. Αποτελεί επίσης σύμβολο θρησκευτικής αφοσίωσης και αλληλεγγύης μεταξύ των μελών και των υποστηρικτών της Χαμάς, καθώς μέσω της κορδέλας κεφαλής δηλώνουν τη στρατιωτική τους υπακοή στον ένοπλο αγώνα της οργάνωσης, όπως και τη δέσμευση τους στην επίτευξη των στόχων της.

Τέλος, το έμβλημα της Χαμάς βασίζεται στο έμβλημα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας (Εικόνα 5), το οποίο απεικονίζει το Κοράνι πάνω από δύο σταυρωμένα σπαθιά, κάτω από τα οποία αναγράφεται η αραβική λέξη wa-a'iddu (“ετοιμαστείτε”),

---

¹⁹ Γεωπολιτική οντότητα που δημιουργήθηκε τον Ιούλιο 1922 κατ'εντολή της Κοινωνίας των Εθνών με την αναγνώριση της διοίκησης της Παλαιστίνης από την Αγγλία. Έπαψε να υπάρχει στις 29 Νοεμβρίου 1947 με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, η οποία προέβλεπε τη δημιουργία ενός αραβικού και εβραϊκού κράτους στη Παλαιστίνη, καθώς και τη σύσταση ενός διεθνοποιημένου καθεστώτος στα Ιεροσόλυμα.

υποδηλώνοντας την προετοιμασία για αγώνα για χάρη του Ισλάμ (Litvak, 1996:σσ.505-506).

Εικόνα 5

2.5. Το έμβλημα της Χεζμπολάχ και της Χαμάς ως συμβολικό σήμα

Το έμβλημα ως υλικό και περιγραφικό σύμβολο λειτουργεί για τις δύο οργανώσεις ως ένα κωδικοποιημένο μήνυμα οπτικής επικοινωνίας, με στόχο την πρόκληση της συναισθηματικής αντίδρασης των μελών τους. Επιπλέον, υποδηλώνει τον τρόπο με τον οποίο η Χεζμπολάχ και η Χαμάς έχουν κατασκευάσει και νοηματοδοτήσει την πολιτική τους πραγματικότητα. Με βάση την ταξινόμηση της Witch (Holtmann, 2012:σσ.42-43), τα δύο εμβλήματα εκφράζουν τον μύθο της κοινότητας, καθώς σχετίζονται με το πως επιθυμούν οι οργανώσεις να γίνονται αντιληπτές από τα μέλη τους και από τους τρίτους, όπως και με το στόχο των οργανώσεων για την ενεργοποίηση και την κινητοποίηση της μουσουλμανικής κοινότητας. Περαιτέρω, με βάση τη διάκριση του Ingram (2017 στους Baele, Boyd and Coan, 2019:σ.6) το έμβλημα της Χεζμπολάχ αντιπροσωπεύει ένα αφήγημα που συνδέεται με την λύση μιας κρίσης, ήτοι την ένοπλη αντιμετώπιση της ισραηλινής επέμβασης στο Λίβανο και την μετέπειτα εγκαθίδρυση μιας πανισλαμικής παγκόσμιας κοινότητας, και έχει ως στόχο την πρόκληση θετικών συναισθημάτων, όπως υπερηφάνεια και ελπίδα. Από την άλλη, το αφήγημα που αντιπροσωπεύει το έμβλημα της Χαμάς συνδέεται με την αναγνώριση μιας κρίσης (μιας κατάστασης αβεβαιότητας και ρήξης με την παράδοση), καθώς υπενθυμίζει ότι η Παλαιστίνη, η ιερή γη των μουσουλμάνων για τη Χαμάς, τελεί υπό ισραηλινή κατοχή. Ως αφήγημα έχει στόχο την πρόκληση αρνητικών συναισθημάτων, όπως θυμό και οργή, όχι μόνο στα μέλη της Χαμάς, αλλά και στην παγκόσμια μουσουλμανική κοινότητα.

Τα δύο εμβλήματα απαρτίζονται από οπτικά σημεία τα οποία συνδέονται με θρησκευτικές, πολιτικές και ιστορικές αναφορές, με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετούν τη στρατηγική και τα συμφέροντα των δύο οργανώσεων. Στο έμβλημα της Χεζμπολάχ χρησιμοποιούνται δύο θρησκευτικά σύμβολα, με σκοπό τη συσχέτισή τους με τον αγώνα της οργάνωσης: το κομμένο χέρι του Abbas ibn Ali, που αντιπροσωπεύει στο σιιτικό Ισλάμ τη θυσία και την αποφασιστικότητα, και το Κοράνι (ως εικόνα και στίχοι), το οποίο υποδηλώνει ότι η οργάνωση μεταφέρει το θέλημα του Θεού και ενδεχόμενη ανυπακοή σε αυτήν συνιστά βλασφημία. Πέρα από τα θρησκευτικά, περιλαμβάνονται και δυο πολιτικά σύμβολα: το καλάσνικοφ, το οποίο συσχετίζει τη Χεζμπολάχ με τον ένοπλο αγώνα των αντικαθεστωτικών κινημάτων και με το αντι-σοβιετικό τζιχάντ, καθώς και η υδρόγειος, η οποία υποδηλώνει τον αγώνα της Χεζμπολάχ για τη συνένωση της παγκόσμιας ισλαμικής κοινότητας.

Στο έμβλημα της Χαμάς χρησιμοποιούνται δυο θρησκευτικά σύμβολα, ένα απεικονιστικό και ένα λεκτικό: ο Θόλος του Βράχου και η ομολογία της πίστης, τα οποία προσδίδουν έναν ιερό χαρακτήρα στον αγώνα της οργάνωσης. Επιπλέον, τα σταυρωμένα σπαθιά, μια άμεση αναφορά στο τζιχάντ του σπαθιού, προέρχονται από την πολεμική παράδοση του Ισλάμ και χρησιμοποιούνται για να δηλώσει η Χαμάς την ένοπλη διάσταση του αγώνα της και τη σύνδεσή του με την ισλαμική παράδοση. Η πράσινη κορδέλα κεφαλής ενισχυεί τον μαχητικό χαρακτήρα της οργάνωσης και δηλώνει την απαίτηση της Χαμάς για στρατιωτική αφοσίωση από τα μέλη της.

Τέλος, και οι δύο οργανώσεις δίνουν έμφαση στην ισλαμική τους ταυτότητα μέσα από τη χρήση του πράσινου, καθώς αυτό το χρώμα συνδέεται άμεσα με τον Προφήτη Μωάμεθ. Έτσι το έμβλημα της Χεζμπολάχ είναι σε πράσινο χρώμα, ενώ στο έμβλημα της Χαμάς το πράσινο χρησιμοποιείται στην απεικόνιση της κορδέλας κεφαλής και της Παλαιστίνης, δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι ο παλαιστινιακός αγώνας είναι καθήκον όλων των μουσουλμάνων και ότι η Παλαιστίνη αποτελεί από τη φύση του ένα ισλαμικό κράτος.

2.6. Ο μάρτυρας στο Ισλάμ

Ο μάρτυρας (shahid) στο Ισλάμ αρχικά είχε την έννοια που του αποδίδει το Κοράνι, δλδ. εκείνος που είδε κάτι και μπορεί να το επιβεβαιώσει, καθώς οι μουσουλμάνοι, σύμφωνα με το Κοράνι, πρέπει να λειτουργούν ως ζωντανοί μάρτυρες για την υπόλοιπη ανθρωπότητα (Hatina,2014:σ.36). Με την επίδραση του Χριστιανισμού ο όρος διευρύνθηκε, περιλαμβάνοντας τη θυσία για την πίστη στο Θεό, η οποία επιβραβεύεται με μία θέση στον Παράδεισο (Hatina,2014:σ.36). Στην πορεία ο μαρτυρικός θάνατος συνδέθηκε με το πολεμικό Τζιχάντ, το οποίο αποβλέπει στην εξάπλωση του Ισλάμ και την προστασία του από τους εχθρούς (Hatina,2014:σ.37), όπως και με τις επιθέσεις αυτοκτονίας των μελών των ριζοσπαστικών ισλαμιστικών κινημάτων (“επιχειρήσεις μαρτύρων”), αλλά και με τα θύματά τους από τις επιθέσεις εχθρικών δυνάμεων, όπως το Ισραήλ (Κονάcs,2010:σ.178).

Η αυτοθυσία και ο μαρτυρικός θάνατος κατέχουν κυρίαρχη θέση στο σιιτικό Ισλάμ, καθώς συνδέονται με την δολοφονία του ξαδέρφου του Μωάμεθ, Ali ibn Abi Talib το 661 μ.Χ., όπως και με τις συγκρούσεις μεταξύ του Χαλιφάτου των Ομεϋαδών και των Αββασιδών, οι οποίες ανέδειξαν ένα μεγάλο αριθμό μαρτύρων, με κυριότερο τον εγγονό του Μωάμεθ, τον Husayn ibn Ali, τον “Πρίγκιπα των Μαρτύρων” (Hatina, 2014:σ.51). Ο μαρτυρικός θάνατος στο σιιτικό Ισλάμ με την πάροδο των αιώνων απέκτησε συμβολικό χαρακτήρα μέσω της αναπαράστασής του, όπως στο έθιμο της Ashura. Με την ιρανική επανάσταση συνδέθηκε με την θυσία για την υπεράσπιση του καθεστώτος και ανήχθη σε πολιτική πράξη, υπό την προϋπόθεση ότι πραγματοποιείται στο πλαίσιο του τζιχάντ και έχει λάβει την έγκριση από την ανώτατη θρησκευτική ηγεσία του Ιράν (Kerel,2010:σσ.80,83).

2.6.1. Ο φαντασιακός τύπος της αυτοθυσίας του μάρτυρα

Η αυτοθυσία ορίζεται ως “η επιθυμία ενός αφοσιωμένου δρώντα να θυσιαστεί, προκειμένου να υπηρετήσει ένα συλλογικό σκοπό, προκαλώντας μια συλλογική κινητοποίηση για την προστασία μιας ομάδας και των αξιών της” (Atran,2016:σσ.192-194 στο Miotto, 2022:σ.115). Πέρα από τον υπερασπιστικό της ρόλο, η αυτοθυσία μπορεί να αποκτήσει και μια βίαιη μορφή εναντίον εκείνων που απειλούν μια ομάδα (Vázquez et al.,2020 στο Miotto,2022:σ.115). Η αυτοθυσία υποστασιοποιείται μέσω του μάρτυρα, ένα θρησκευτικό σύμβολο δράσης με βάση την ταξινόμηση των

Dandridge, Mitroff and Joyce (1980,σ.79), το οποίο κατασκευάζεται ως παράδειγμα προς μίμηση, με στόχο την ενίσχυση της συλλογικής ταυτότητας μιας ομάδας, όπως και την ανάληψη πολιτικής ή και κοινωνικής δράσης από αυτήν (DeSoucey et al.,2008 στο Miotto,2022:σ.115).

Ο φαντασιακός τύπος της αυτοθυσίας του μάρτυρα στο Ισλάμ αποτελεί το σταθερό πλαίσιο αναφοράς στο οποίο οι δύο οργανώσεις έχουν εντάξει τις επιθέσεις αυτοκτονίας και τους θανάτους των μελών τους, που λαμβάνουν χώρα κατά τις εχθροπραξίες με το Ισραήλ και τις φιλικά προσκείμενες σε αυτό δυνάμεις. Συγκεκριμένα, η Χεζμπολάχ έχει σφετεριστεί την πλούσια σιιτική παράδοση των μαρτύρων, ενώ η Χαμάς έχει εντάξει την αυτοθυσία του μάρτυρα στο αφήγημα του τζιχάντ εναντίον του Ισραήλ. Και οι δύο οργανώσεις έχουν αποδώσει στο θρησκευτικό χαρακτήρα του μαρτυρικού θανάτου μια πολιτική διάσταση συνδέοντάς τον με εθνικές και εδαφικές διεκδικήσεις. Συγκεκριμένα, η Χεζμπολάχ χρησιμοποιεί το αφήγημα του μάρτυρα ως μέσο παρακίνησης των μαχητών της προκειμένου να επιτύχει τους πολιτικούς και στρατιωτικούς της στόχους (Bianchi, 2018a; Bianchi, 2018b στο Miotto,2022:σ.116). Στο πλαίσιο αυτό χρησιμοποίησε κατά κόρον τις επιχειρήσεις μαρτύρων την περίοδο που το Ισραήλ είχε καταλάβει το Νότιο Λίβανο (1982-2000) με στόχο την απεμπλοκή του. Η δε Χαμάς έχει αναγάγει το αφήγημα του μάρτυρα σε κεντρικό εργαλείο και μέσο πίεσης για την επίτευξη του εθνικού στόχου της απελευθέρωσης της Παλαιστίνης (Litvak, 2010 στο Miotto,2022:σ.116), ταυτίζοντας την με τον Παράδεισο που περιμένει τους μάρτυρες μετά το θάνατό τους (Abu Hashhash,2006:σ.392).

2.6.1.1. Η αυτοθυσία του μάρτυρα στη Χεζμπολάχ

Κατά τον εμφύλιο πόλεμο στο Λίβανο (1975-1990) το αφήγημα του μάρτυρα χρησιμοποιήθηκε από τις αντίπαλες παρατάξεις, εκμεταλλευόμενες το συναισθηματικό φορτίο που φέρει, με στόχο την προώθηση της ιδεολογίας τους, την νομιμοποίηση τους και την κινητοποίηση των υποστηρικτών τους. Έτσι, η κάθε παράταξη ισχυριζόταν ότι οι μάρτυρές της από τις μάχες στον εμφύλιο υπηρετούσαν ένα συγκεκριμένο όραμα, το οποίο ήταν αντίθετο με το όραμα των άλλων παρατάξεων. Επιπλέον, οι αντίπαλες παρατάξεις τοποθετούσαν εικόνες των μαρτύρων τους σε δημόσιους χώρους του Λιβάνου, με στόχο την συμβολική οικειοποίηση των αντίστοιχων περιοχών, μνημονεύοντάς τους ως συνεχιστές του έργου των μαρτύρων

της σιιτικής παράδοσης και προβάλλοντάς τους ως ηρωικούς υπερασπιστές της κοινότητας που εκπροσωπούσαν (Bronte,2023).

Καθώς η ιδεολογία και οι πρακτικές του καθεστώτος του Χομεϊνί ρίζωναν στο Λίβανο, η Χεζμπολάχ υιοθέτησε από το Ιράν την πολιτική μορφή του μαχητή του τζιχάντ, ο οποίος θυσιάζεται σκοτώνοντας τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό εχθρών, και την ενσωμάτωσε στις αποστολές αυτοκτονίας (“επιχειρήσεις μαρτύρων”) εναντίον των ισραηλινών και αμερικανικών στόχων. Η πρακτική αυτή νοηματοδοτήθηκε από τη Χεζμπολάχ ως μια μορφή μαρτυρικής αυτοθυσίας των μελών της, με σκοπό να ανακηρυχθεί η ίδια ως ο μοναδικός εθνικός υπερασπιστής του Λιβάνου (Bronte,2023), (Kerel,2010:σ.78,81). Επιπλέον, η Χεζμπολάχ ήταν η πρώτη οργάνωση που κατέγραφε σε βίντεο τις επιχειρήσεις αυτοκτονίας, εμπνεόμενη από τα προπαγανδιστικά φιλμ αντίστασης της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης στη δεκαετία του 1970 (Khatib,2012:σ.12). Τα βίντεο της Χεζμπολάχ προωθούνταν ως αποδεικτικό υλικό, με στόχο την αύξηση της αξιοπιστίας και της δημοσιότητάς της, αλλά και ως μια μορφή κληρονομιάς για τις επόμενες γενιές (Matusitz,2018:σ.8), (Khatib,2012:σ.11-12). Λόγω της επιτυχίας τους οι επιχειρήσεις αυτοκτονίας αποτέλεσαν αντικείμενο μίμησης και από άλλες ισλαμιστικές επαναστατικές οργανώσεις, όπως η Χαμάς, αν και από το 2000 και μετά σταμάτησαν να αποτελούν το κύριο μέρος του *modus operandi* της Χεζμπολάχ (Matusitz,2018:σ.9).

Η Χεζμπολάχ στηριζόμενη σε μια ριζοσπαστική ερμηνεία της ισλαμικής παράδοσης των μαρτύρων, καθαγιάζει την θυσία των μελών της ως μια μορφή αναβίωσης της αυτοθυσίας του Husayn ibn Ali (βλ. υποσημείωση 15), ενώ έχει δημιουργήσει το δικό της μαρτυρολόγιο και την αντίστοιχη εικονογραφία (Kerel,2010:σ.82).²⁰ Έτσι, εικόνες των μαρτύρων της που σκοτώθηκαν στον αγώνα εναντίον του Ισραήλ τοποθετούνται σε αφίσες και πινακίδες στους δημόσιους χώρους του Λιβάνου μαζί με πορτραίτα ιμάμηδων της σιιτικής παράδοσης (Kerel,2010:σ.82). Επιπλέον, οι εικόνες τους και ιστορίες αναφορικά με τη δράση τους προωθούνται στον ιστότοπο, τα ΜΜΕ και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα που ελέγχονται από τη Χεζμπολάχ,

---

²⁰ Σύμφωνα με τον Kerel (2010:σ.82) το μαρτυρολόγιο της Χεζμπολάχ περιλαμβάνει: α. τους 12 ανώτερους μάρτυρες, οι οποίοι επιδίωξαν το θάνατό τους και αποτελούν υπόδειγμα μαρτύρων, όπως ο Χουσεϊν, β. τους 1.281 μάρτυρες - μαχητές του τζιχάντ που σκοτώθηκαν κατά την 18ετη κατοχή του Λιβάνου από το Ισραήλ, γ. τους απλούς μάρτυρες, οι οποίοι σκοτώθηκαν από το Ισραήλ εκτός μάχης, και δ. τους εθνικούς (χριστιανούς και μουσουλμάνους) μάρτυρες του Λιβάνου, οι οποίοι έχουν σκοτωθεί από το Ισραήλ.

με στόχο να μετατραπούν οι μάρτυρες σε θρύλους και να αποτελέσουν πρότυπα προς μίμηση (Azani,2007:σ.25).

2.6.1.2. Η αυτοθυσία του μάρτυρα στη Χαμάς

Η Χαμάς υιοθέτησε από τη Χεζμπολάχ την πρακτική των επιχειρήσεων αυτοκτονίας, λόγω της μεγάλης τους επιτυχίας, καθώς συνέβαλαν καθοριστικά στην αποχώρηση του Ισραήλ από το Νότιο Λίβανο το 2000 (Kepel,2010:σ.77). Αρχισαν να χρησιμοποιούνται από τη Χαμάς και τις Ταξιαρχίες Izz al-Din al-Qassam στα μέσα της δεκαετίας του 1990 στο πλαίσιο του ένοπλου αγώνα τους, με στόχο τον εκτροχιασμό της ειρηνευτικής διαδικασίας των Συμφωνιών του Όσλο. Συνεχίστηκαν μαζικά κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 2000, εναντίον ισραηλινών στόχων, περιλαμβάνοντας και αθώους πολίτες (Kepel,2010:σσ.86,88), (Litvak,2010:σ.717).

Το αφήγημα του μαρτυρικού θανάτου, όπως το ενστερνίστηκε η Χαμάς, διαφέρει από αυτό της Χεζμπολάχ. Ως σουνιτική οργάνωση δεν έχει την αντίστοιχη θρησκευτική παράδοση, καθώς οι Σουνίτες δεν έχουν μια εμβληματική φιγούρα μάρτυρα, όπως οι Σίιτες τον Χουσεΐν, και ο θάνατος στο πεδίο της μάχης λογίζεται ως θέλημα Θεού και όχι ως μια ηθελημένη πράξη (Kepel,2010:σσ.84,85). Η Χαμάς συνέδεσε την Ιντιφάντα με την εξύμνηση του μαρτυρικού θανάτου, εξομοιώνοντας τα θύματα της Ιντιφάντα με τους μάρτυρες από την εποχή του Προφήτη Μωάμεθ (Litvak,1998:σ.158). Επιπλέον, συνέδεσε την μαρτυρική αυτοθυσία με τις βομβιστικές επιθέσεις αυτοκτονίας (“επιχειρήσεις μαρτύρων”) παρουσιάζοντάς τες ως θρησκευτική υποχρέωση και ως τη μεγαλύτερη τιμητική πράξη, παρέχοντας παράλληλα χρηματική αποζημίωση στις οικογένειες των μαρτύρων (Arena and Arrigo, 2005:σ.495).

Αναφορικά με τον σχεδιασμό των “επιχειρήσεων μαρτύρων”, στο Ιράν και το Λίβανο οργανώνονται από τους Φρουρούς της Ισλαμικής Επανάστασης και τη Χεζμπολάχ, με στοχευμένο τρόπο και με αποκλειστικό στόχο τις εχθρικές στρατιωτικές δυνάμεις. Η Χαμάς, από την άλλη, καθώς δεν υπάγεται σε αντίστοιχη οργανωμένη θρησκευτική ιεραρχία η οποία να αναλαμβάνει τον επιχειρησιακό σχεδιασμό των “επιχειρήσεων μαρτύρων”, περιλαμβάνει στους στόχους της και αθώους πολίτες για λόγους ευκολίας, αλλά και για μεγαλύτερη προβολή στα ΜΜΕ (Kepel,2010: σσ.78,85,90). Τέλος, η Χαμάς χρησιμοποιεί τις αφίσες στους δημόσιους χώρους της Παλαιστίνης ως κύριο μέσο προβολής των μαρτύρων της, (Abu Hashhash, 2006: σ.391), ενώ μετά τη δεύτερη Ιντιφάντα άρχισε να αξιοποιεί και το διαδίκτυο,

συνοδεύοντας τις εικόνες των μαρτύρων με το βιογραφικό τους και με μια δήλωση με τα κίνητρό τους (Konács,2010:σ.182).

2.6.2. Η απεικόνιση του μάρτυρα στη Χεζμπολάχ και τη Χαμάς

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και την προώθηση του φανταστικού τύπου της αυτοθυσίας του μάρτυρα παίζει η εικόνοποίησή του. Η εικόνα ενισχύει τη δύναμη του μηνύματος στην πολιτική επικοινωνία και έχει την ικανότητα να ενεργοποιήσει τις προϋπάρχουσες αφηγήσεις και αξιολογικές κρίσεις μιας ομάδας, με πιο αποτελεσματικό τρόπο συγκριτικά με την προφορική επικοινωνία (Baele, Boyd, and Coan,2019:σ.4). Επιπλέον, λόγω των συναισθημάτων που προκαλεί χρησιμοποιείται για να “πλαισιώσει συναισθηματικά” πολιτικά ζητήματα, ούτως ώστε να κινητοποιήσει μια ομάδα-στόχο (Baele, Boyd, and Coan,2019:σ.4). Στο πλαίσιο αυτό και οι δύο οργανώσεις τοποθετούν εικόνες των μαρτύρων τους σε αφίσες και πινακίδες σε δημόσιους χώρους του Λιβάνου και της Παλαιστίνης, και τις προβάλλουν στα ελεγχόμενα από αυτές παραδοσιακά και ηλεκτρονικά ΜΜΕ, υιοθετώντας παρόμοια αισθητική. Συνδυάζοντας δε θρησκευτικά και στρατιωτικά σύμβολα η έντονη διαμάχη των δύο οργανώσεων με το Ισραήλ απεικονίζεται ως ιερός πόλεμος, με τους μάρτυρες να αναδεικνύονται ως υπερασπιστές, όχι μόνο του Λιβάνου και της Παλαιστίνης, αλλά και του Ισλάμ.

Αν και η απεικόνιση των μαρτύρων από τη Χεζμπολάχ στηρίζεται στην παράδοση που δημιουργήθηκε κατά τον εμφύλιο πόλεμο, σημαντική είναι και η επίδραση από την εικονογραφία των παλαιστινιακών οργανώσεων αντίστασης, όπως και από τις πρακτικές και την αισθητική που υιοθέτησε το ιρανικό καθεστώς για να τιμήσει τους μάρτυρες του ιρακίνο-ιρανικού πολέμου (Khatib,2012:σ.11), (Myrntinen, 2020:σ.128). Έτσι στις εικόνες των μαρτύρων της Χεζμπολάχ συνήθως περιλαμβάνεται ο Θόλος του Βράχου ή και το Τζαμί Al Aqsa, καθώς συνδέονται με την απελευθέρωση της Παλαιστίνης, ενώ οι μάρτυρες απεικονίζονται συχνά με το παλαιστινιακό κεφίγια (keffiyeh) στο λαιμό τους για να δηλώσουν την υποστήριξη στον παλαιστινιακό αγώνα (Myrntinen,2020:σ.129) (Εικόνα 6).²¹ Επιπλέον, παρουσιάζονται

---

²¹ Όπως αναφέρει σχετικά ο Aarabi (2019:σ.58) “η υποστήριξη του παλαιστινιακού ζητήματος είναι βαθιά ριζωμένη στην ταυτότητα του ιρανικού καθεστώτος. Αποδεικνύεται δε από το γεγονός ότι το παλαιστινιακό κεφίγια από το 1979 έχει αναχθεί σε ένα ιερό σύμβολο της Ισλαμικής Επανάστασης

με στρατιωτική περιβολή, κρατώντας ένα όπλο (συνήθως τυφέκιο AK47) και πολλές φορές φορούν κορδέλα κεφαλής, στην οποία αναγράφονται εδάφια από το Κοράνι ή από την ομολογία της Πίστης, μια απεικονιστική πρακτική που είχε αναπτυχθεί από την Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν (Myrtilinen,2020:σ.132). Οι μάρτυρες της Χαμάς απεικονίζονται κατά κύριο λόγο με στρατιωτική περιβολή, κρατώντας όπλα, υποδηλώνοντας έτσι τη στρατιωτική κατοχή και τις συνθήκες βίας και καταπίεσης στην Παλαιστίνη (Konacs,2015:σ.97). Συνήθως κρατούν στο χέρι τους, πέρα από το όπλο, το Κοράνι και περιβάλλονται από σύμβολα της Χαμάς, όπως την πράσινη σημαία με την επιγραφή της μουσουλμανικής ομολογίας πίστης, το έμβλημα των ταξιαρχιών Ezzedine al Qassam και εικόνες με το Al Aqsa (Κονάκς,2010:σ.180) (Εικόνες 7 και 8). Το Κοράνι τους προσδίδει την απαραίτητη θρησκευτική νομιμοποίηση και το Al Aqsa υποδηλώνει ότι ο μάρτυρας ενεργεί ως ο προστάτης του (Abu Hashhash, 2006:σ.396) και ότι η θυσία του έχει έναν ιερό χαρακτήρα (Brachman, Boudali,Ostovar,2006:σ.70).

Εικόνα 6

και φοριέται από τους αφοσιωμένους υποστηρικτές της ιδεολογίας της, όπως τον Χαμενεΐ και την παραστρατιωτική ιρανική οργάνωση Basij”.

Εικόνα 7

Εικόνα 8

3. Το ρητορικό όραμα της Χεζμπολάχ και της Χαμάς

Το ρητορικό όραμα της Χεζμπολάχ και της Χαμάς έχει στηριχθεί στην ιδεολογία του ισλαμικού καθεστώτος του Ιράν και της Μουσουλμανικής Αδελφότητας αντίστοιχα, από όπου οι δύο οργανώσεις προέρχονται και λαμβάνουν υποστήριξη. Επιπλέον, διαμορφώθηκε από τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις που επήλθαν, μετά τη σύστασή τους, στο Λίβανο, την Παλαιστίνη, και την ευρύτερη περιφέρειά τους.

Η Χεζμπολάχ υιοθετεί μια μανιχαϊστική αντίληψη της πραγματικότητας, όπου κυριαρχεί το δίπολο των δυνάμεων του Καλού και του Κακού, με την ίδια -ως Κόμμα του Θεού- να εκπροσωπεί το Καλό, και η Δύση με τους συμμάχους της να εκπροσωπεί το Κακό (Gleis and Berti,2012:σ.51), (Hajjar,2002:σσ.10,11). Επιπλέον, λόγω της επίδρασης της σιιτικής παράδοσης, η οποία χαρακτηρίζεται από τους αιματηρούς αγώνες και την προκατάληψη εις βάρος των Σιιτών, μιας καταπιεσμένης μειονότητας στον κυριαρχούμενο από σουνίτες ισλαμικό κόσμο, η Χεζμπολάχ νοηματοδοτεί την πραγματικότητα με βάση το δίπολο καταπιεστής - καταπιεζόμενος, με τον ρόλο του καταπιεστή να ανήκει στο Ισραήλ και τη Δύση (Gleis and Berti,2012:σσ.54-56).²²

Το αφήγημα της Χεζμπολάχ από την ίδρυσή της, περιλαμβάνει την αντίσταση στο Ισραήλ, στην οποία έχει αποδώσει ένα υπαρξιακό και αμυντικό χαρακτήρα (Gleis and Berti,2012:σ.56).²³ Στην έννοια της αντίστασης η Χεζμπολάχ έχει ενσωματώσει και το όραμά της για την απελευθέρωση της Παλαιστίνης, προβάλλοντάς την ως καθήκον όλων των μουσουλμάνων, καθώς επιδιώκει και τη συνδρομή των Σουνιτών στον αγώνα της (Gleis and Berti,2012:σ.56), (Rabasa, Chalk, et. al.,2006:σ.9). Η αντίστασή της συνδέεται και με την κοινωνία του Λιβάνου, καθώς αποτελεί την βάση από την οποία προέρχονται οι μαχητές της.²⁴ Συγκεκριμένα, η Χεζμπολάχ, εκλαμβάνει τη στρατιωτική της δραστηριότητα και την κοινωνική της δραστηριοποίηση ως ένα

---

²² “Σύμφωνα με το όραμα και την προσέγγιση της Χεζμπολάχ, τα κριτήρια της απόκλισης και της σύγκρουσης στηρίζονται σε μια πολιτική και ηθική βάση, η οποία συνίσταται κυρίως στη διάκριση μεταξύ του αλαζόνα και του ταπεινού, του καταπιεστή και του καταπιεσμένου, του υπερόπτη κατακτητή και του αγωνιστή της ελευθερίας” (7^η Ενότητα Πολιτικού Μανιφέστου της Χεζμπολάχ, 2009).

²³ Σύμφωνα με το Μανιφέστο του 2009, το Ισραήλ αντιπροσωπεύει “μια αιώνια απειλή για το Λίβανο” και “η αντίσταση αποτελεί μια εθνική αναγκαιότητα, καθώς οι απειλές και οι βλέψεις του Ισραήλ επιμένουν”.

²⁴ “Κανείς δεν μπορεί να διανοηθεί τη σημασία του στρατιωτικού μας δυναμικού, καθώς ο στρατιωτικός μας μηχανισμός δεν διαχωρίζεται από τον κοινωνικό μας ιστό. Ο καθένας μας είναι ένας μάχιμος στρατιώτης” (Ανοικτή Επιστολή Χεζμπολάχ, 1985 στο International Institute for Counter Terrorism, n.d.).

ενιαίο σύνολο, με τις κοινωνικές, θρησκευτικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες που παρέχει στο Λίβανο, με τη χρηματοδότηση του Ιράν, να αποτελούν το κύριο μέσο στρατολόγησης και διάδοσης της ιδεολογίας της (Azani,2013:σ.902,904),(Erllich and Kahati, 2007: σ.9). Επιπλέον, η διάδοση της “κουλτούρας της αντίστασης, ως μιας μορφής κοινωνικής κινητοποίησης” εξυπηρετεί και τον στόχο του ιρανικού ισλαμικού καθεστώτος για την εξαγωγή της ιδεολογίας της Ισλαμικής Επανάστασης (Childs,2011:σ.366).

Ο κυριότερος μακροπρόθεσμος στόχος της Χεζμπολάχ, όπως αναφέρεται στην Ανοικτή Επιστολή της (1985), περιλαμβάνει τη σύσταση ενός ισλαμικού κράτους στο Λίβανο, όπως και την ενδυνάμωση και στη συνέχεια την ένωση της Ούμα, της παγκόσμιας μουσουλμανικής κοινότητας. Η Χεζμπολάχ, ως ισλαμικό κίνημα, θεωρεί την ίδρυση ενός ισλαμικού κράτους, με πρότυπο την ισλαμική δημοκρατία του Ιράν, ως θρησκευτικό καθήκον και το αντιλαμβάνεται, σύμφωνα με τον Hajjar (2002:σ.11) ως “την καλύτερη μορφή διακυβέρνησης, η οποία ενσωματώνει τα πολιτικά ιδεώδη της δικαιοσύνης, της ισότητας και της ελευθερίας”. Η επιθυμία συνένωσης της Ούμα βασίζεται στη μανιχαϊστική διαίρεση της πραγματικότητας από τη Χεζμπολάχ, όπου μόνο η ενωμένη μουσουλμανική κοινότητα ανεξαρτήτως αίρεσης -το "umma islamiyyah" (ισλαμικό έθνος)- μπορεί να αντιμετωπίσει το Κακό, το οποίο εκπροσωπείται από τους άπιστους (Hajjar,2002:σ.12). Όμως, η ένταξη της Χεζμπολάχ στο πολιτικό σύστημα του Λιβάνου μετά το 2000 είχε ως αποτέλεσμα η οργάνωση να αποκτήσει μια περισσότερο πραγματιστική προσέγγιση της πολιτικής πραγματικότητας. Έτσι, όπως αναφέρουν οι Gleis and Berti (2012:σ.57), η επιθυμία της για δημιουργία ενός ισλαμικού κράτους στο Λίβανο, με βάση το μοντέλο διακυβέρνησης της Ισλαμικής Δημοκρατίας του Ιράν, ως το πρώτο βήμα για τη δημιουργία μιας πανισλαμικής κοινότητας, εγκαταλείφθηκε, αναγνωρίζοντας το λιβανέζικο πολιτικό σύστημα ως καταλληλότερο για τη δράση της. Στο ίδιο πλαίσιο, η επίκληση για τη συνένωση της Ούμα, αντικαταστάθηκε στο Μανιφέστο του 2009 από την ενότητα μεταξύ των μουσουλμάνων και την αναγκαιότητα συνεργασίας μεταξύ των ισλαμικών κρατών, ξεχωρίζοντας, όμως, το Ιράν ως “το κεντρικό κράτος στο μουσουλμανικό κόσμο”.

Το ρητορικό όραμα της Χαμάς έχει διαμορφωθεί από τις διδαχές της Μουσουλμανικής Αδελφότητας²⁵ από την οποία προήλθε, ενώ στηρίζεται και στον εθνικισμό, τον οποίο αντιλαμβάνεται ως μέρος της θρησκευτικής της ταυτότητας.²⁶ Η Χαμάς θεωρεί ότι ο μουσουλμανικός κόσμος βρίσκεται σε μια κατάσταση κρίσης λόγω της δυτικοποίησης της Μέσης Ανατολής, θεωρώντας υπεύθυνο το Ισραήλ. Επιπλέον, όπως η Μουσουλμανική Αδελφότητα, πιστεύει ότι οι μουσουλμάνοι βρίσκονται συνεχώς, από την ίδρυση του Ισλάμ τον 7^ο αι. μ.Χ., σε έναν ιερό πόλεμο με τους “άπιστους” Χριστιανούς και Εβραίους (Barsky,2006:σ.6) Η Χαμάς διαφοροποιούμενη, ως ένα βαθμό, από τον παν-ισλαμισμό που πρέσβευε η Μουσουλμανική Αδελφότητα, προσέδωσε μια εθνικιστική προσέγγιση στον αγώνα της (Rabasa et al.,2006:σ.17), (Gleis and Berti,2012:σ.137), λόγω της ανάγκης της να διευρύνει την απήχησή της στο λαό της Παλαιστίνης (Litvak,1996:σ.504). Σημαντική επίδραση στην εθνικιστική της ρητορική έχει παίξει η προσωπικότητα και η δράση του Σείχη Mohammed Izz al-Din al-Qassam και της ομάδας του (Qassamites), ο οποίος πρέσβευε τον μαχητικό πανισλαμικό εθνικισμό (Knudsen,2005:σ.1376), (Gleis and Berti, 2012:σ.134).²⁷ Η

---

²⁵ Η Μουσουλμανική Αδελφότητα, υπό την ηγεσία του Hassan Al Banna (1906-1949), θεωρούσε ότι ο μουσουλμανικός κόσμος βρίσκεται σε κατάσταση ηθικής και κοινωνικής παρακμής λόγω της δυτικοποίησης και της εκκοσμίκευσης του, με την απώλεια της Παλαιστίνης το 1947 και την άνοδο του σιωνισμού να αποτελούν συμπτώματα αυτής της κατάστασης (Knudsen,2005:σ.1374), (Litvak, 1996:σ.502), (Litvak,1998:σ.150). Για την ανατροπή αυτής της κατάστασης, πρόεκρινε την επιστροφή στις ρίζες της ισλαμικής θρησκείας, προτεραιοποιώντας την εκπαίδευση, λόγω της σταδιακής αλλαγής που επιφέρει στην κοινωνία, όπως και την ανάπτυξη της κοινωνικής δραστηριοποίησης (Knudsen,2005:σ.1375), (Litvak,2010:σ.717). Η επιστροφή στις ρίζες του Ισλάμ θα οδηγούσε στην ενότητα της ισλαμικής κοινότητας και την ίδρυση ενός υπερεθνικού ισλαμικού κράτους, το οποίο θα μπορούσε να νικήσει τον Σιωνισμό (Litvak,1996:σ.502). Με την ανάληψη της ηγεσίας από τον Sayyid Qutb (1906–1966) η Μουσουλμανική Αδελφότητα υιοθέτησε μια περισσότερο επαναστατική ατζέντα, επιδιώκοντας την προώθηση του ισλαμισμού, με την ανατροπή των μη ισλαμικών κυβερνήσεων και ηγεμόνων μέσω του τζιχάντ, του “ιερού πολέμου” (Knudsen,2005:σ.1375).

Η παλαιστινιακή Μουσουλμανική Αδελφότητα πίστευε στη σημασία της επιστροφής της μουσουλμανικής κοινωνίας στις ρίζες του Ισλάμ με ειρηνικό τρόπο, μέσω της εκπαίδευσης, καθώς θεωρούσε ότι μόνο έτσι θα αντιμετωπιζόταν επιτυχώς ο σιωνισμός και θα αναπτυσσόταν ο παν-ισλαμισμός. Όμως, σταδιακά από τις αρχές του 1980, η ρητορική της στράφηκε -και με την πρώτη Ιντιφάντα τον Δεκέμβριο του 1987 παγιώθηκε- στο πολεμικό τζιχάντ (Litvak,2010:σ.717).

²⁶ “Ο εθνικισμός, σύμφωνα με το Ισλαμικό Κίνημα Αντίστασης, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της θρησκευτικής ιδεολογίας. Δεν υπάρχει υψηλότερη κορυφή στον εθνικισμό ή μεγαλύτερο βάθος στην αφοσίωση από το τζιχάντ, όταν ένας εχθρός εισβάλλει στα μουσουλμανικά εδάφη.” (Άρθ.12, Καταστατικός Χάρτης της Χαμάς, 1988 στο Maqdsi, 1993).

²⁷ Ο Izz ad-Din al-Qassam ήταν μουσουλμάνος ιεροκήρυκας, γεννηθείς στη Συρία το 1882. Αφού συμμετείχε στα κινήματα αντίστασης κατά των αποικιοκρατών στη Λιβύη και τη Συρία, ηγήθηκε του τζιχάντ κατά της βρετανικής κατοχής στην Παλαιστίνη την περίοδο μεταξύ των δύο Παγκοσμίων Πολέμων και σκοτώθηκε από τις βρετανικές δυνάμεις τον Νοέμβριο του 1935. Απέκτησε μυθικές διαστάσεις και αποτελεί σημαντικό σύμβολο αντίστασης για τους Παλαιστίνιους. Η ένοπλη πτέρυγα

Χαμάς ανέπτυξε μια μορφή ισλαμικού εθνικισμού με την παλαιστινιακή ταυτότητα να αποτελεί μέρος της ισλαμικής, διατηρώντας, όμως, παράλληλα και μια ξεχωριστή υπόσταση, όπως φαίνεται και από το Καταστατικό της, όπου η οργάνωση αυτοπροσδιορίζεται ως “ισλαμικό”, αλλά και ως “ένα μοναδικό παλαιστινιακό κίνημα” (Litvak,1996:σ.504).

Η Παλαιστίνη για τη Χαμάς έχει έναν αναμφισβήτητο α ριογί ισλαμικό χαρακτήρα, καθώς, σύμφωνα με την ίδια, αποτελεί ένα βακούφι, μια μορφή θρησκευτικού κληροδοτήματος, το οποίο ανήκει στη παγκόσμια μουσουλμανική κοινότητα (Gleis and Berti,2012:σ.138), (Litvak,1996:σ.508) και έχει έναν ιερό χαρακτήρα, λόγω του θρησκευτικού συμπλέγματος Al Aqsa (Litvak,1996:σ.507).²⁸ Σκοπός αυτού του αφηγήματος είναι να μετατρέψει την απελευθέρωση της Παλαιστίνης από το Ισραήλ σε ένα ιερό καθήκον για όλους τους μουσουλμάνους²⁹ και να παρουσιάσει η ίδρυση ενός ισλαμικού κράτους στην Παλαιστίνη ως φυσικό δικαίωμα της Χαμάς (Litvak,1996:σ.504), (Rabasa et al.,2006:σ.19). Τα σύνορα δε του κράτους της Παλαιστίνης που διεκδικεί η Χαμάς ταυτίζονται με αυτά που θεωρεί ως “ιστορικά”, και καλύπτουν ολόκληρη την περιοχή του σημερινού Ισραήλ, της Δυτικής Όχθης και της Λωρίδας της Γάζας. Αν και ως δείγμα πραγματισμού, η Χαμάς αποδέχεται πλέον, σύμφωνα με το άρθρο 20 του Αναθεωρημένου Καταστατικού της Χάρτη (2017), την ιδέα ενός παλαιστινιακού κράτους εντός των συνόρων του 1967, από την άλλη κάνει αναφορά και στην “πλήρη απελευθέρωση της Παλαιστίνης, από τον (Ιορδάνη) ποταμό μέχρι τη (Μεσόγειο) θάλασσα”.

της Χαμάς έχει πάρει το όνομά της προς τιμήν του, αναγνωρίζοντας τη συμβολή του στον αγώνα για την ανεξαρτησία.

²⁸ Στον Καταστατικό Χάρτη του 1988 η Παλαιστίνη περιγράφεται “ως ισλαμικό βακούφι (κληροδοτήμα) που ανήκει σε όλους τους μουσουλμάνους” (Άρθ.11), ενώ στον αναθεωρημένο Καταστατικό Χάρτη του 2017 ως “αραβική, ισλαμική γη που βρίσκεται στην καρδιά της αραβικής και ισλαμικής Ούμα” (Άρθ.3).

²⁹ Στον Καταστατικό Χάρτη του 1988 η Χαμάς υποστηρίζει ότι “το παλαιστινιακό ζήτημα μπορεί να επιλυθεί μόνο μέσω του τζιχάντ” (Άρθ.13), το οποίο αποτελεί “υποχρέωση για κάθε μουσουλμάνο σε περιπτώσεις υπαρπαγής μουσουλμανικών εδαφών” (Άρθ.12).

Συμπεράσματα

Η Χαμάς και η Χεζμπολάχ αποτελούν δύο ριζοσπαστικά ισλαμιστικά κινήματα αντίστασης που λειτουργούν ως ρητορικές κοινότητες με ξεχωριστά ρητορικά οράματα, βάσει των οποίων έχουν νοηματοδοτήσει την πολιτική πραγματικότητα. Το όραμα της Χεζμπολάχ στηρίζεται στην ενότητα της παγκόσμιας ισλαμικής κοινότητας, υπό την ηγεσία του Ιράν, ενώ της Χαμάς στην απόκτηση ενός ανεξάρτητου ισλαμικού κράτους στην Παλαιστίνη. Το ρητορικό όραμα της Χεζμπολάχ συνδέεται άμεσα με το θεοκρατικό καθεστώς του Ιράν, το οποίο την υποστηρίζει διαχρονικά από τη σύστασή της. Αντιθέτως, το ρητορικό όραμα της Χαμάς έχει διαφοροποιηθεί ως ένα βαθμό από την ιδεολογία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας από την οποία προήλθε, καθώς δίνει μεγαλύτερη έμφαση στο εθνικιστικό στοιχείο, την αναγνώριση και παραχώρηση κράτους στον παλαιστινιακό λαό, και όχι τόσο στην παν-σλαμική ενότητα που πρέσβευει η Μουσουλμανική Αδελφότητα. Και τα δύο οράματα αποτελούν φαντασιακές κατασκευές των οργανώσεων, καθώς αποτελούν μια δική τους ερμηνεία της πραγματικότητας, η οποία όμως δεν ανταποκρίνεται σε αυτήν. Η μουσουλμανική κοινότητα είναι ποικιλόμορφη και διασπασμένη σε διάφορες εθνικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές ομάδες, με αποτέλεσμα η επιθυμία συνένωσής της να παραμένει ουτοπική, ενώ η μη αρμονική ως τώρα συνύπαρξη των Παλαιστινίων με το Ισραήλ καθιστά ιδιαίτερα δυσχερή τη δημιουργία ενός παλαιστινιακού ανεξάρτητου κράτους με συγκεκριμένα σύνορα.

Το ρητορικό όραμα των δύο οργανώσεων αποτυπώνεται στο έμβλημά τους, το οποίο αποτελεί το συμβολικό τους σήμα. Επιπλέον, μέσα από την πολυετή τους δράση έχουν δημιουργήσει και το φαντασιακό τύπο της αυτοθυσίας, ο οποίος λειτουργεί ως σταθερό πλαίσιο αναφοράς των επιθέσεών τους εναντίον των εχθρικών τους δυνάμεων. Κοινό χαρακτηριστικό και των δύο στοιχείων είναι ότι στηρίζονται σε σύμβολα της μουσουλμανικής θρησκείας - το Κοράνι, το Θόλο του Βράχου, το σπαθί, το χέρι και τον μαρτυρικό θάνατο- με τις δύο οργανώσεις να αξιοποιούν την αφηγηματική και τη συναισθηματική δύναμη που αυτά έχουν για τους μουσουλμάνους. Οι δύο οργανώσεις έχουν οικειοποιηθεί και διαμορφώσει κατάλληλα αυτά τα σύμβολα για την επίτευξη της συμβολικής σύγκλισης στο εσωτερικό τους, όπως φαίνεται από την μακρόχρονη και αδιάλειπτη πορεία τους, αλλά και από την αφοσίωση των μελών τους, η οποία φτάνει μέχρι την αυτοθυσία τους.

Τα εμβλήματα της Χεζμπολάχ και της Χαμάς έχουν ως βάση τα εμβλήματα των φορέων από τους οποίους προήλθαν και τις υποστηρίζουν -το ιρανικό θεοκρατικό καθεστώς και τη Μουσουλμανική Αδελφότητα αντίστοιχα-, καθώς με αυτόν τον τρόπο προβάλλουν τις ρίζες τους και την ιδεολογική συγγένεια με αυτούς. Τα εμβλήματα λειτουργούν ως μέσο επικοινωνίας, με το οποίο οι δύο οργανώσεις επικοινωνούν την ταυτότητα, τις αξίες και τους στόχους τους, τόσο στα μέλη τους, όσο και σε τρίτους. Επιπλέον, χρησιμοποιούνται ως οπτικά σήματα προκειμένου να συσπειρώσουν και να κινητοποιήσουν τα μέλη και τους υποστηρικτές τους, καθώς μέσω των εμβλημάτων οι τελευταίοι αναγνωρίζουν ότι αποτελούν μέλη μιας κοινότητας, με την οποία ταυτίζονται. Επίσης, η Χαμάς και τη Χεζμπολάχ έχουν ενσωματώσει θρησκευτικά σύμβολα στα εμβλήματά τους προκειμένου να δείξουν ότι έχουν την απαραίτητη θρησκευτική νομιμοποίηση προκειμένου να προωθήσουν την ιδεολογία και τους στόχους τους. Μέσω των συμβόλων προσδίδουν στον ένοπλο αγώνα τους έναν ιερό χαρακτήρα και δημιουργούν την αίσθηση του ιερού καθήκοντος, όχι μόνο στα μέλη τους, αλλά και στο σύνολο των μουσουλμάνων. Έτσι η Χεζμπολάχ παρουσιάζεται ως ο εκπρόσωπος του Θεού – Καλού, ο οποίος μάχεται για τη συσπείρωση της παγκόσμιας ισλαμικής κοινότητας και την εκδίωξη της Δύσης – Κακού από το Λίβανο και την περιφέρειά του. Η δε Χαμάς παρουσιάζεται ως ο νόμιμος κάτοχος της ιερής γης τη Παλαιστίνης, ο οποίος δίνει ένα δίκαιο αγώνα για την επανάκτησή της από τους άπιστους. Η επίκληση στο θείο και το δίκαιο έχει ως στόχο τη διέγερση και την εξωτερικήυση του θρησκευτικού συναισθήματος των μελών τους, και την ανάληψη δράσης σύμφωνα με τις εντολές των δύο οργανώσεων. Η υπακοή εξάλλου είναι εξασφαλισμένη, καθώς τα μέλη τους θεωρούν ότι ενδεχόμενη αμφισβήτηση ισοδυναμεί με βλασφημία. Επιπλέον, η επίκληση στο θείο και το δίκαιο νοηματοδοτεί και την αυτοθυσία των μελών των οργανώσεων, καθώς θεωρούν ότι θυσιάζονται για έναν ανώτερο σκοπό.

Η εργαλειοποίηση της θρησκείας διαφαίνεται και στο φαντασιακό τύπο της αυτοθυσίας του μάρτυρα που ανέπτυξαν οι δύο οργανώσεις, από τη σύστασή τους. Η Χεζμπολάχ στηρίχθηκε στο αφήγημα του ιρανικού καθεστώτος μετά την ισλαμική επανάσταση, το οποίο εκμεταλλεύτηκε τη шиιτική παράδοση των μαρτύρων για να συνδέσει την αυτοθυσία των οπαδών του με την υπεράσπιση και τη διατήρησή του. Έτσι η Χεζμπολάχ προώθησε και εξέλιξε την πρακτική των επιχειρήσεων αυτοκτονίας/μαρτύρων των μελών της, χρίζοντάς τους ως συνεχιστές αυτής της παράδοσης. Η δε Χαμάς υιοθέτησε αυτήν την πρακτική από τη Χεζμπολάχ, λόγω των

επιτυχιών της στην ένοπλη σύρραξη με το Ισραήλ. Όμως, καθώς το σουνιτικό Ισλάμ δεν έχει αντίστοιχη παράδοση μαρτύρων, ενέταξε τις επιχειρήσεις αυτοκτονίας στην Ιντιφάντα και το τζιχάντ εναντίον του Ισραήλ, εξυμνώντας τις ως μια μορφή μαρτυρικού θανάτου, που οδηγεί στον Παράδεισο.

Προκειμένου να διαδοθεί αυτή η πρακτική και να λειτουργήσει μιμητικά και οι δύο οργανώσεις έχουν στηριχθεί στην απεικόνιση του συμβόλου του μάρτυρα, προβάλλοντας εικόνες με τους μάρτυρές τους σε δημόσιους χώρους του Λιβάνου και της Παλαιστίνης και στα ελεγχόμενα από αυτές παραδοσιακά και ηλεκτρονικά ΜΜΕ. Όπως και στα εμβλήματα, σκοπός της απεικόνισης είναι να αποδοθεί ένας ιερός χαρακτήρας στον ένοπλο αγώνα των οργανώσεων. Για αυτό το λόγο εξάλλου οι μάρτυρες απεικονίζονται μαζί με το τζαμί Al Aqsa και το Θόλο του Βράχου ή και το Κοράνι.

Η ισλαμική θρησκεία και στις δύο οργανώσεις λειτουργεί τόσο ως μέσο, όσο και ως σκοπός: χρησιμοποιείται για την νομιμοποίησή τους, τη νοηματοδότηση των ενεργειών τους, την αφοσίωση των μελών τους, αλλά και για την κινητοποίηση, όχι μόνο των υποστηρικτών τους, αλλά και του συνόλου των μουσουλμάνων. Παράλληλα, η θρησκεία αποτελεί και τον τελικό στόχο τους. Η Χεζμπολάχ επιδιώκει τη συνένωση της Ούμα, της παγκόσμιας ισλαμικής κοινότητας, με οδηγό το θεοκρατικό καθεστώς του Ιράν, ενώ η Χαμάς αποβλέπει στη δημιουργία ενός ανεξάρτητου ισλαμικού κράτους.

Βιβλιογραφία

1. Aarabi, K. (2019). The Fundamentals of Iran's Islamic Revolution. [online] *Tony Blair Institute for Global Change*. pp.1-71. Διαθέσιμο σε:
<https://assets.ctfassets.net/75ila1cntaeh/5eBl4er4n2VbOKdggbslkZ/9d90563af89c1ab1e6e1516588edb228/The-Fundamentals-of-Iran-s-Islamic-Revolution.pdf>.
[Πρόσβαση 6 Δεκ. 2024].
2. Aarabi, K. (2023). Making the Case for the UK to Proscribe Iran's IRGC. [online] *Tony Blair Institute for Global Change*. Διαθέσιμο σε:
<https://assets.ctfassets.net/75ila1cntaeh/2ydU1RzFHdK3gJCiyClI1/7d5970c7cfd905921dd1f5c98d30161d/Making-the-Case-for-the-UK-to-Proscribe-Iran-s-IRGC.pdf>
[Πρόσβαση 6 Ιαν. 2025].
3. Abu-Amr, Z. (1993). Hamas: A Historical and Political Background. *Journal of Palestine Studies*, [online] 22(4), pp.5–19. doi:<https://doi.org/10.2307/2538077>.
4. Abu Hashhash, M. (2006). On the Visual Representation of Martyrdom in Palestine. *Third Text*, 20(3-4), pp.391–403. doi:<https://doi.org/10.1080/09528820600901008>.
5. Alimagham, P. (2020). *Contesting the Iranian revolution: the green uprisings*. Cambridge, United Kingdom, New York: Cambridge University Press.
6. Arena, M.P. and Arrigo, B.A. (2005). Social psychology, terrorism, and identity: a preliminary re-examination of theory, culture, self, and society. *Behavioral Sciences & the Law*, [online] 23(4), pp.485–506. doi:<https://doi.org/10.1002/bsl.653>.
7. Azani, E. (2007). 'Islam and political symbolism: Hezbollah as a case study', in Ganor, B., Von Knop, K. and Duarte, C. (eds), *Hypermedia Seduction for Terrorist Recruiting*, Amsterdam: IOS Press, pp. 14–34.

8. Azani, E. (2013). The Hybrid Terrorist Organization: Hezbollah as a Case Study. *Studies in Conflict & Terrorism*, 36(11), pp.899–916.
doi:<https://doi.org/10.1080/1057610X.2013.832113>.
9. Baele, S.J., Boyd, K.A. and Coan, T.G. (2019). Lethal Images: Analyzing Extremist Visual Propaganda from ISIS and Beyond. *Journal of Global Security Studies*, 5(4), pp.634–657. doi:<https://doi.org/10.1093/jogss/ogz058>.
10. Barsky, Y. (2006). *Hamas—The Islamic Resistance Movement of Palestine*. [online] [Israel Legal Advocacy Project](http://www.lawandisrael.org/wp-content/uploads/Topics/Gaza/Hamas/Hamas-Yehudit-Barsky.pdf). Διαθέσιμο σε: <https://www.lawandisrael.org/wp-content/uploads/Topics/Gaza/Hamas/Hamas-Yehudit-Barsky.pdf>. [Πρόσβαση 20 Ιαν. 2025].
11. Bormann, E.G. (1982). I. Fantasy and rhetorical vision: Ten years later. *Quarterly Journal of Speech*, 68(3), pp.288–305.
doi: <https://doi.org/10.1080/00335638209383614> .
12. Bormann, E.G. (1985). Symbolic Convergence Theory: A Communication Formulation. *Journal of Communication*, 35(4), pp.128–138.
doi:<https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1985.tb02977.x>.
13. Bormann, E.G., Cragan, J.F. and Shields, D.C. (2001). Three Decades of Developing, Grounding, and Using Symbolic Convergence Theory (SCT). *Annals of the International Communication Association*, 25(1), pp.271–313.
doi:<https://doi.org/10.1080/23808985.2001.11679006>.
14. Brachman, J. Boudali, K.L., Ostovar, A. (2006). *The Islamic Imagery Project: Visual Motifs in Jihadi Internet Propaganda*. [online] Combating Terrorism Center at West Point. Διαθέσιμο σε: <https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2010/06/Islamic-Imagery-Project.pdf> [Πρόσβαση 16 Δεκ. 2024].

15. Bronte, P. (2023). *Martyrdom in Lebanon: An evolution of memory-making*. [online] International Centre for the Study of Radicalization. Διαθέσιμο σε: <https://icsr.info/2023/05/10/martyrdom-in-lebanon-an-evolution-of-memory-making/> [Πρόσβαση 1 Ιαν. 2025].
16. Christians United for Israel (2018). *Revealed: The symbolism behind Hezbollah's notorious jihad flag*. [online] Διαθέσιμο σε: <https://www.cufi.org.uk/opinion-analysis/revealed-the-symbolism-behind-hezbollahs-notorious-jihad-flag/> [Πρόσβαση 7 Ιαν. 2025].
17. Charif, M. (2022). The Islamic Resistance Movement – Hamas. [online] *Interactive Encyclopedia of the Palestine Question*. Διαθέσιμο σε: <https://www.palquest.org/en/highlight/23294/islamic-resistance-movement-%E2%80%93-hamas>. [Πρόσβαση 6 Ιαν. 2025].
18. Childs, S. (2011). From Identity to Militancy: The Shi'a of Hezbollah. *Comparative Strategy*, 30(4), pp.363–372. doi:<https://doi.org/10.1080/01495933.2011.605026>.
19. Cragan, J.F. and Shields, D.C. (1992). The use of symbolic convergence theory in corporate strategic planning: A case study. *Journal of Applied Communication Research*, 20(2), pp.199–218. doi:<https://doi.org/10.1080/00909889209365329> .
20. Dandridge, T.C., Mitroff, I. and Joyce, W.F. (1980). Organizational Symbolism: A Topic To Expand Organizational Analysis. *Academy of Management Review*, 5(1), pp.77–82. doi:<https://doi.org/10.5465/amr.1980.4288894>.
21. Erlich, R. and Kahati, Y., (2007). Hezbollah as a case study of the battle for hearts and minds. [online] *Intelligence and Terrorism Information Center at the Israel Intelligence Heritage & Commemoration Center*. Διαθέσιμο σε: https://www.terrorism-info.org.il/Data/pdf/PDF_07_030_2.pdf [Πρόσβαση 20 Ιαν. 2025].
22. Esposito, J.L. (2003). *The Oxford dictionary of Islam*. New York: Oxford University Press.

23. Figchel, J. (2007). 'Radical Islamic Internet Propaganda: Concepts, Idioms and Visual Motifs'. In Ganor, B., Von Knop, K. and Duarte, C. (eds.), *Hypermedia Seduction for Terrorist Recruiting*, Amsterdam: IOS Press, pp. 34-38.
24. Gleis, J.L. and Berti, B. (2012). *Hezbollah and Hamas: a comparative study*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
25. Gorka, S. (2009). Understanding History's Seven Stages of Jihad. *Combating Terrorism Center Sentinel*, 2(10), pp.15-17. Διαθέσιμο σε:
<https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2010/08/Vol2Iss10-Art6.pdf>
26. Griffin, A. (2000). *A First Look at Communication Theory*. 4th ed. New York: McGraw-Hill.
27. Hajjar, S.G. (2002). *Hizballah: Terrorism, National Liberation, or Menace?* [online] US Army War College Press. Διαθέσιμο σε:
<https://press.armywarcollege.edu/monographs/819/>. [Πρόσβαση 26 Δεκ. 2024].
28. Hatina, M. (2014). *Martyrdom in modern Islam: piety, power, and politics*. New York: Cambridge University Press.
29. Holtmann, P. (2012). 'The Symbols of Online-Jihad'. In Lohlker, R. (ed.), *New Approaches to the Analysis of Jihadism: Online and Offline*, Gottingen: V&R Unipress, pp.9-63.
30. Hroub, K. (2017). A Newer Hamas? The Revised Charter. *Journal of Palestine Studies*, 46(4), pp.100–111. doi:<https://doi.org/10.1525/jps.2017.46.4.100>.
31. International Institute for Counter Terrorism (n.d.). *The Hizballah program, an open letter*. [online] <https://www.ict.org.il>. Διαθέσιμο σε:
<https://www.ict.org.il/UserFiles/The%20Hizballah%20Program%20-%20An%20Open%20Letter.pdf> [Πρόσβαση 6 Δεκ. 2024].

32. Jones, O.M. (1996). *Studying organizational symbolism: what, how, why?* Thousand Oaks, Calif.: Sage.
33. Kaid, L.L. and Holtz-Bacha, C. (2008). *Encyclopedia of political communication*. Los Angeles: Sage Publications.
34. Kepel, G. (2010). *Beyond Terror and Martyrdom: The Future of the Middle East*. Harvard University Press.
35. Khatib, L. (2012). *Hizbullah's Image Management Strategy*. Los Angeles: Figueroa Press
36. Kidd, V. (1998). *Fantasy Theme Analysis*. [online] www.csus.edu. Διαθέσιμο σε: https://www.csus.edu/indiv/k/kiddv/fta_reading.html [Πρόσβαση 26 Δεκ.2024].
37. Knudsen, A. (2005). Crescent and Sword: The Hamas enigma. *Third World Quarterly*, 26(8), pp.1373–1388. doi:<https://doi.org/10.1080/01436590500336898>.
38. Kovács, A. (2010). Martyrdom and Visual Representations of the Palestinian Islamic Movements. *Studia Orientalia Slovaca*, [online] 9(2), pp. 175-183. Διαθέσιμο σε: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kvas/SOS_9_2/N5-22kovacs-form_1_.pdf [Πρόσβαση 16 Ιαν. 2025].
39. Kovacs, A. (2015). Visual Representation, Propaganda and Cyberspace: The Case of the Palestinian Islamist Movements. *Cyber Orient*, 9(1), pp.84–129. doi:<https://doi.org/10.1002/j.cyo2.20150901.0005>.
40. Litvak, M. (1996). Palestinian nationalism and Islam: The case of Hamas. *Nationalism and Ethnic Politics*, 2(4), pp.500–522. doi:<https://doi.org/10.1080/13537119608428484>.
41. Litvak, M. (1998). The Islamization of the Palestinian-Israeli conflict: the case of Hamas. *Middle Eastern Studies*, 34(1), pp.148–163. doi:<https://doi.org/10.1080/00263209808701214>.

42. Litvak, M. (2010). 'Martyrdom is Life': Jihad and Martyrdom in the Ideology of Hamas. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(8), pp.716–734.
doi:<https://doi.org/10.1080/1057610x.2010.494170>.
43. Maqdsi, M. (1993). Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamas) of Palestine. *Journal of Palestine Studies*, 22(4), pp.122–134.
doi:<https://doi.org/10.2307/2538093>.
44. Matusitz, J. (2015). *Symbolism in terrorism: motivation, communication, and behavior*. Lanham: Boulder.
45. Matusitz, J. and Olufowote, J. (2016). Visual Motifs in Islamist Terrorism: Applying Conceptual Metaphor Theory. *Journal of Applied Security Research*, 11(1), pp.18–32.
doi:<https://doi.org/10.1080/19361610.2016.1104276>.
46. Matusitz, J. (2018). Brand management in terrorism: the case of Hezbollah. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 13(1), pp.1–16.
doi:<https://doi.org/10.1080/18335330.2017.1412489>.
47. Matusitz, J. (2021). Understanding Hezbollah symbolism through symbolic convergence theory. *Journal of Visual Political Communication*, 7(1), pp.43–60.
doi:https://doi.org/10.1386/jvpc_00008_1.
48. Miotto, N. (2022). Visual representations of martyrdom: Comparing the symbolism of Jihadi and far-right online martyrologies. *Journal for Deradicalization*, 32, pp.110-163. Διαθέσιμο σε: <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/647/371>. [Πρόσβαση 17 Ιαν. 2025].
49. Myrntinen, H. (2020). "Death Becomes Him: The Hypervisibility of Martyrdom and Invisibility of the Wounded in the Iconography of Lebanese Militarised Masculinities" στο C. Baker (ed.) *Making War on Bodies, Militarisation, Aesthetics and Embodiment in International Politics*. Edinburgh University Press, pp.121–147.

50. Norman, J.M. (2023). Hamas and Hezbollah: how they are different and why they might cooperate against Israel. [online] The Conversation. Διαθέσιμο σε: <https://theconversation.com/hamas-and-hezbollah-how-they-are-different-and-why-they-might-cooperate-against-israel-215737>. [Πρόσβαση 26 Δεκ. 2024].
51. Podeh, E. (2011). The symbolism of the Arab flag in modern Arab states: between commonality and uniqueness. *Nations and Nationalism*, 17(2), pp.419–442. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2010.00475.x>.
52. Rabasa, A., Chalk, P., Cragin, K., Daly, Sara. A., Daly, A., Heather, S., Gregg, H.S., Karasik, T.W., O' Brien, K.A. and Rosenau, W. (2006). 'Hezbollah and Hamas'. In *Beyond al-Qaeda: Part 2, The Outer Rings of the Terrorist Universe*, RAND Corporation, pp. 5–24. Διαθέσιμο σε: <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg430af.9>. [Πρόσβαση 28 Δεκ. 2024].
53. Rafaeli, A. and Worline, M. (2000). 'Symbols in Organizational Culture'. In Ashkanasy, N. M., Wilderom C.P.M. and Peterson F. M. (eds.), *Handbook of Organizational Culture and Climate*, Thousand Oaks, Calif: Sage Publications, pp. 75-84.
54. Robinson, K. (2024). What Is Hamas? [online] *Council on Foreign Relations*. Διαθέσιμο σε: <https://www.cfr.org/background/what-hamas>. [Πρόσβαση 1 Ιαν. 2025].
55. Robinson, K. and Masters, J. (2024). What Is Hezbollah? [online] *Council on Foreign Relations*. Διαθέσιμο σε: <https://www.cfr.org/background/what-hezbollah>. [Πρόσβαση 26 Δεκ. 2024].

Πηγές Εικόνων

1. Έμβλημα της οργάνωσης Χεζμπολάχ, Διαθέσιμο από:

<https://english.almanar.com.lb/2298859>

2. Έμβλημα του κινήματος 2 Ιούνη. Διαθέσιμο από:

https://www.zeitklicks.de/bundesrepublik-ii/politik/terrorismus-die-70er-jahre/die-bewegung-2-juni#google_vignette

3. Έμβλημα του Σώματος των Φρουρών της Ισλαμικής Επανάστασης. Διαθέσιμο από:

<https://www.ifmat.org/11/06/army-of-the-guardians-of-the-islamic-revolution/>

4. Έμβλημα της οργάνωσης Χαμάς. Διαθέσιμο από:

<https://www.palquest.org/en/highlight/23294/islamic-resistance-movement-%E2%80%93-hamas>

5. Έμβλημα της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Διαθέσιμο από:

<https://en.etilaf.org/soc-components/muslim-brotherhood>

6. Πορτραίτα μαρτύρων της Χεζμπολάχ. Διαθέσιμο από:

[Martyrs on the road to Jerusalem – Al-Manar TV website – Lebanon](https://www.almanar.com.lb/en/2016/06/06/martyrs-on-the-road-to-jerusalem)

7. Πορτραίτα μαρτύρων της Χαμάς. Διαθέσιμο από:

<https://alqassam.ps/arabic/album/index/1/>